

Truhlar, Josef
Pocatky humanismu v Cechach

ROZPRAVY
ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ V PRAZE.

3

ROČNÍK I. TŘÍDA III. ČÍSLO 3.

POČÁTKY HUMANISMU

V ČECHÁCH.

VYPSAL

JOSEF TRUHLÁŘ.

PŘEDLOŽENO DNE 30. ZÁŘÍ 1891.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

1892.

Tiskem J. Otty v Praze

Na dvou základních pilířích spočívá veškera osvěta evropská nového věku, na věrouce i ethice křesťanské a na ušlechtilých ideách vzdělanosti staroklassické. Pilířů těchto, jak vůbec známo, nebudováno souběžně v dobách týchž, nýbrž jeden z nich povstal jakožto výsledek vývoje věkovitého v dobách předkřesťanských; druhý, založený stavitelem nejvznešenějším, zastíniv záhy opuštěnou na dlouho stavbu prvního, samých nebes se dotýkal, když znenáhla budovatelé jeho pozdější poumdlévali, poraženi jsouce hlízou úpadku mravního a nesvorni mezi sebou; až konečně někteří duchové výtečnější, rozpomenuvše se na starou stavbu vzdělanosti někdejší, dávno opuštěnou, ano druhdy zhrzenou, svěží pílí překlenuli oba ty pilíře, i jali se budovati velebný chrám osvěty moderní. Výkladu obraz tento tuším nemá zapotřebí. Krásné nivy italské byly nejpřednějším dějištěm událostí, k nimž v příčině té hleděti nutno, ano obyvatelstvo jejich od věků vynikalo zvláštní vnímavostí vůči ideám nejrozmanitějším. Světovládný Řím, přijav a zaživ kulturu hellenskou i rozšířiv ovoce své vlastní po všem téměř známém tenkrát okršlku světa, může týmž právem slouti podkladem pilíře prvního, jakým slove skalou, na níž založena církev katolická, přední zástupkyně náuk křesťanských. Na této půdě oba živlové kulturní dosáhli jaksi svého vrcholu, jeden dříve, druhý později: na této půdě událo se také ono ožití názorů antických dávno zapomenutých a blahodějné vštípení jich na zplanělou větev vzdělanosti scholastické. Onomu ožití říkáme obecně vzkříšení staroklassicismu, a dobu po něm následující, jelikož po výtce hleděno v ní k stránce čistě lidské naproti prvější jednostrannosti názorů scholastických, zoveme věkem humanismu.

Přirozeným účleněním příčin a účinků stává se, že v dobách obecné bídy a pokleslosti nové a druhdy spasné myšlénky vznikají nejúrodněji. Za takovýchto trudných poměrů událo se také vzkříšení antiky nejprve v Italii, kde pokleslost a rozháranost řádů společenských, na nichž spočívalo ústrojí celé západní a střední Evropy, byla zvlášť trapná a bolestná všem, kdo vynikali rozhledem poněkud širším a ideálnějšího smyslu nepozbyli docela. Malí potomci velkých otců, Italové, v jejichž žilách nicméně trocha krve starořímské proudila potud, ve XIV. století octli se politicky v stavu velice zbědovaném, když hlava monarchie duchovní vystěhovala se z věčného města do t. zv. vyhnanství Avenionského, světské pak rámě císařství římského z chladného severu přes Alpy již hrubě ani nedosáhalo. Celý krásný poloostrov Apenninský po-

1*

dobal se tenkrát neladné směsi rozmanitých prvků jen málokde snubných, ale nejčastěji odbojných, rozdroben jsa v četná panství a republiky, v nichž opět strannictví všeho druhu slavilo divé orgie, i nebylo stálosti než právě v nestálosti ustavičné. Bídu tuto politickou překonávala jen ještě bída mravní, zvlášť pohoršlivá v kruzích hierarchie nejvyšších, odkud divým proudem zaplavovala veškeré západní křesťanstvo.

V povědomí zejmena oné politické rozdrobenosti a nicoty národa italského vznesla se mysl jednoho z nejšlechetnějších synů ubohé vlasti, slavného Františka Petrarky, k dobám dávno minulé slávy starořímské; i vyhrabávaje on pomníky slávy té zvlášť psané, myslím sbíraje rukopisy starých klassiků a pilně čítaje v nich, vyhrabal zároveň poklad ducha antického, i stal se zakladatelem nové vzdělanosti, an chtěl býti přede vším jiným křísitelem staré slávy a moci římské. Vzkřísiti zároveň tuto ovšem nepovedlo se mu a nemohlo se povésti, ačkoli o to usilovati nepřestával do posledního dechu svého, ale pojav v se ducha osvěty dávnověké a ještě více osvojiv si krásné formy dikce antické, zúrodnil úhor formálného vyjadřování i realného vědění svých vrstevníků tou měrou, že jím počíná se nová doba vzdělanosti evropské. Veliká byla sláva, které jako málokterý velikán duševní již za živa se těšil Petrarka, nejen v Italii ale brzy i v daleké cizině, kde smysl pro krásu a plastickou úměrnost antickou, v nových jeho spisích latinských obživlou, nevyhynul ještě docela. Zejmena listy jeho, skládané za příkladem Ciceronových a pilované velmi bedlivě od pisatele, kolovaly v četných přepisích brzy po celé Italii, jsouce vzorem ovšem nikoli bezvadným, ale zatím arci nedostižným, všech písařů kancelářských, kteří dotud byli spatřovali vrchol vší stilistické elegance v listáři Petra de Vincis, kancléře císaře Fridricha II.[1] Písaři tito kanceláří dvorských a potom také městských, mnohoslibný tento zárodek nezdárné byrokratie pozdější, napřed v Italii, posléze v celé střední Evropě stali se brzy nejvytrvalejšími hlasateli nového ducha humanistického, jak níže častěji bude nám připomínati.

O velikých zásluhách Petrarkových zde šíře promlouvati není a nemůže býti úmysl náš; jsouce k tomu mnohem lépe vyzbrojeni učinili tak jiní, po jejichž šlepějích jdouce my jen potud slavného muže toho dotýkati se budeme, pokud počátkové týchž snah humanistických v užší vlasti naší s arciotcem vší renesance souvisí. Neboť tím slušně honositi se může vlast naše, že mezi všemi zeměmi zaalpskými u nás poprvé aspoň skrovného porozumění dostalo se literárním snahám velkého Petrarky: my pak, obravše si za úkol počátky humanismu v Čechách zevrubněji, než posud se stalo, vystopovati, těšíme se tomu, že počátky ty přimknouti smíme k muži tak slavnému.[2]

---

[1] O tom svědčí také nápis formuláře toho, který jest v rukopise Pražském, od Schulte (Die canonischen Handschriften der Prager Bibliotheken) pod čís. 178 uvedeném, jenž zní: Petri de Vineis, elegantissimi dictatoris cancellarie domini Friderici imperatoris, dictamina.

[2] Pro tuto část rozpravy nejvydatnějším pramenem mi byl spis Friedjungův: Kaiser Karl IV. und sein Antheil am geistigen Leben seiner Zeit, Wien 1876; avšak vedle něho prohledl jsem listář Petrarkův vyd. od J. Fracassetti-ho: Epistolae de rebus familiaribus et variae, Florentiae 1859–63; nejen pak v této části nýbrž i v následujících statích roz-

I.

Již svrchu napověděli jsme, že vzkříšení antiky událo se krom pohnutek vnitřních zejmena z politické bídy, v níž octlo se obyvatelstvo poloostrova Apenninského, právě když obrození jeho v opravdový národ moderní se dokonávalo, ve XIV. století. Známy jsou zuřivé zápasy dvou velikých stran v Italii, aristokratických Ghibellinů, hledících k římskému císaři, a demokratičtějších Guelfů, kteří cizí vlády nenáviděli a nejčastěji mívali zření k papežům, pokud tito moci císařské odporovali a jakousi záruku neodvislosti národní poskytovali. Však mýlil by se, kdo by na základě této povšechné charakteristiky předpokládal vlastenectví pokaždé jen při Guelfích; neboť nezištného vlastenectví v dobách tehdejších bývalo vůbec poskrovnu, a jen mužové nejosvícenější byli jeho poněkud schopni. Ale ti, nabyvše trpkých zkušeností, nehleděli více k starým heslům, nýbrž vyhledávali pomoci ku provedení ideálu svého, kdekoli a v jakékoli podobě se jim naskytovala. Ideálem pak jejich byla sjednocená a mocná Italie, jakou poznávali v minulosti, čítajíce spisy starořímské.

Dva z nejhorlivějších takovýchto čtenářů byli Petrarka a Cola di Rienzo. Prvý, jsa pouhý theoretik (básník a učenec), zůstával jím až do smrti, druhý strhnuv v Římě pod klassickým titulem tribuna lidu na krátký čas samovládu k sobě, v děje vlasti své zasáhl činně, ale, jak známo, velice neobratně a nešťastně. Nikdo zajisté neúspěchu Colova tak neželel jako Petrarka. Když pak tímto způsobem vlast italskou povznésti nepovedlo se, neváhal on za příkladem mnohých vlastenců starších, ano posléze samého vyhnance Coly, k tomu účelu hledati pomoci v cizině. Že zřetel jeho v příčině té obrátil se ku králi Karlu IV., nezpůsobil zajisté ledabylý záchvat smýšlení ghibellinského, nýbrž nejprve daleko široko proslulá výtečnost tohoto panovníka, potom zvláště horlivé studium těch právě klassiků starořímských, kteří poznavše útrapy dlouhých bojů občan-

pravy své pilný jsem měl zřetel k monumentálním dějinám literární renesance Voigtovým: Die Wiederbelebung des classischen Alterthums, 2. Aufl, Berlin 1880. Také velkolepě založené ale poněkud rozvláčné dílo Körtingovo: Geschichte der Litteratur Italiens im Zeitalter der Renaissance, Leipzig 1878 a n. zasluhuje zvláštní zmínky, zejmena jednotlivé kapitoly svazku třetího, v nichž povaha kultury renesanční výtečně jest vylíčena. I v naší literatuře dva spisky K. Adámkovy k počátkům humanismu hledí: Čechy a Italie v století XIV. (Matice lidu 1875, IX, 5) a Čtrnáctý věk (Matice lidu 1878, XII, 5). Ostatní různé prameny uvádím, kdekoli jich právě upotřebuji.

ských, prvního imperatora nadšeně vítali a nade vši slušnost oslavili co nejvíce. I mělo podle domnění Petrarkova mladou Italii spasiti imperium Karlovo, když ji nedovedl spasiti republikánský tribunát blouznivého Coly.

Styky Petrarkovy s Karlem IV. byly předmětem mnohonásobného líčení všech historiků, kteří buď k jednomu neb druhému z těchto dvou výtečníků věku XIV. obraceli zřetel svůj. Známy jsou zvláště ony tři listy z let 1351—1353, jimiž Petrarka tklivými slovy Karla vyzýval, aby přijda do Italie obnovil světovládu císařství římského; známa jest také střízlivá odpověď císařova horujícímu básníku i celá řada vzájemných dopisů odtud se počínající.[1] Nás však zde styky tyto, poněvadž podklad jejich aspoň po úmyslu Petrarkově byl nejvíce politický, nezajímají tolik, kolik účinky jejich na ty z vrstevníků Karlových v Čechách, kteří — jako sám Karel zajisté — nevšímali si politika Petrarky, ale vážili si hlasatele nového učení humanistického a obdivovali se rozkošnému pisateli vytříbenějšího slohu latinského. Byli to čelnější Karlovi rádcové, arcibiskup Arnošt, biskup Olomoucký Jan Očko z Vlašimě a nejučelivější ze všech kancléř Jan ze Středy.[2]

Ti okusili sic již poněkud dříve, než první list básníkův císaře došel, aesthétického ovoce nových snah, ale z nádoby blouzněním a tudíž také stilistickým bombastem příliš navřelé, myslím z rozmluv a listů nešťastného Coly, který r. 1350 do Prahy přišel pomoci hledat u toho, jejž jsa na výsluní krátké slávy tribunské, před soudnou stolici svou byl volal a tak nemálo urazil. Než teprv z neobyčejně jasné mluvy listů Petrarkových vycítil aspoň posléze jmenovaný výtečník, Jan ze Středy, velikou propast, která úměrnou tuto lahodu starého jazyka dělila od běžné latiny kancelářské. Hantýrku tu ovládal kancléř Jan ve svém způsobu a smyslu přímo mistrně, za to platí o něm spravedlivou měrou odsudek Friedjungův (str. 111), že ve slohu jeho zračí se největší poblouzení středověké latinity od ducha starých klassiků. Jak veliká část viny spadá tu na vrub bombastu Colova, nesnadno posouditi. A ejhle, právě tento kancléř byl prvý ze všech, kdož mimo Italii novorozenému dítěti starého klassicismu, jakkoli ústy Petrarkovými ještě jedva žvatlalo,[3] upřímně pokořili se. Pokora ta vysoce postaveného muže jeví se ve všech nám známých listech jeho k slavnému Italovi způsobem téměř otrockým, tak že Petrarka v odpovědech svých musil nemírně nadsazovati, chtěje půjčku chvály sobě vzdávané aspoň poněkud opláceti, ano často poníženého kancléře přímo kárati.[4] Již

[1] Dost obšírně podává obsah jejich Adámek v prvém z uvedených svrchu spisů na str. 95—124 a ovšem Friedjung v kap. XI díla svého.

[2] Voigt II, 270 uvádí mezi ctiteli Petrarkovými (nejspíš podle listů kancléřových) také jakéhos scholastika Jindřicha.

[3] Přečtením i několika jen listů Petrarkových přesvědčujeme se, kterak nedokonalá ještě byla latinita jeho proti vzorům jazyka starého. Avšak úplný nedostatek pomůcek učebných omlouvá genialného samouka toho s dostatek.

[4] S politováním poznamenávám, že jsem nebyl s to v Praze dobrati se Mehusova vydání 6 listů kancléřových k Petrarkovi, které umístil v předmluvě k dílu: Ambrosii Traversarii latinae epistolae, Florentiae 1759, i odkázán zůstal na výtahy Friedjungovy.

prvý list Janův, který pod nápisem: Litterae cancellarii missae cuidam famoso poetae z rukopisu dvorní knihovny Vídeňské Friedjung jako čís. VIII příloh k dílu svému otiskuje, svědčí nejen o správnosti odsudku svrchu dotčeného, nýbrž i o pokoře právě dotýkané. Přečtěmež tento konec listu: — non indigne vobis supplicat scribentis affeccio, ut Musarum cantus dulcifluos in omni genere doctrine virentes (snad: vigentes) et in hiis cordis, unde thesaurizat nobilitas auris, cancellarii imperialis recitacione suscipiamus. Inter magistralis mense vestre deliciosas epulas (Friedjung četl: epistolas) splendidis letetur conviviis et prerogato nectare poetalis facundie inebrietur. Nam si magistralis dignacio humilitatem supplicantis amici resalutaret epistolis, inter felices merito numerabilis essem.[1]

List tento má Friedjung za první, a za přímou odpověď k němu pokládá list Petrarkův X, 6 (podle vyd. Fracassetti-ho), v němž pisatel děkuje Janovi, biskupu Naumburskému, za chválu sobě prý nezaslouženě vzdávanou, na vzájem chválí eleganci slohu Janova (!) i těší se tomu, že pověst jména jeho překročila již Alpy. Dobře se shodují slova listu Petrarkova další »Ille vir optimus te fefellit, cui deinceps in omnibus praeterquam in rebus meis habendam fidem scito« s připomenutím v listu Janově »apotekáře«, který jest zajisté známý apotekář císařský Angelus z Florencie,[2] a podle zprávy Janovy básnickou slávu Petrarkovu v Praze první hlásal; ale přese shodu tuto zůstává ledaco záhadným. Nejprv chronologie. Máme-liž list Janův položiti před první list Petrarkův z r. 1351? Zajisté, poněvadž maje chváliti Petrarku pisatel jinak musil by zřetel míti k listu tomu, nikoli k pochvalám apotekářovým, byť byly sebe zvučnější. Ale tomuto časovému umístění odporuje opět adressátova hodnost biskupská, které dosáhl (podle Tadrovy Cancellaria Joh. Noviforensis str. 4) teprv r. 1352. Z této záhady vyvázli bychom jen zdánlivě přiznáním, že odpověď Petrarkova dána byla až po delším čase, kdy Jan biskupem již byl, poněvadž již v listu Vídeňském uvádí se pisatel kancléřem, a tím stal se Jan teprv r. 1353. Nezbývá nám tudíž nic jiného než, poněvadž list od Friedjunga otištěný patrné známky korrespondence teprv počínající obsahuje, položiti jej ovšem před r. 1351 (ano snad před příchod vyhnaného tribuna do Čech), za auktora uznávati sice mnohomluvného Jana ze Středy, ale připustiti, že týž psal tenkrát jménem staršího kancléře, svého předchůdce, buď biskupa Olomouckého Jana Volka nebo Vratislavského Předslava (mluvíť se v listu o kancléři v třetí osobě), a že v nadpise listářů Petrarkových, z nichž čerpal Fra-

Jinak připomínám, že dva z nich máme také v diplomatáři dějin Karla IV. Pelzlových (II. No. 322 & 323), jiné pak listy jeho v Lausitzisches Magazin sv. 23 jsou otištěny od Neumanna (str. 193 a n.).

[1] Ještě výmluvnější v této příčině jest list kancléřův, který otiskl Neumann v Lausitz Magazin, sv. 23 na str. 197, kde čteme: Utinam tante scole et tam celebris eloquii cancellarius hec scribens fuisset discipulus; utinam de micis, que de habundanti mensa sacri poete decidunt, valeret aliquando ignorantis esuries saciari! Felicem me dicerem. si vestigia pedum oratoris eximii palpitante gressu non quidem sequi sed quasi respectu pauculo imitari viderer, qui paratus existo prono vultu et humili reverencie studio venerari.

[2] Tomek (Děj. Prahy II, 48) uvádí jej r. 1360 již majetníkem domu s zahradou na Novém městě; podle korrespondence naší přišel do Prahy nejméně o 10 let dříve.

cassetti, stal se omyl. Jest-li domnění naše správno, vysvětlovala by se takto slušně odvaha italského básníka, píšícího Karlu IV. teprv potom, když při dvoře jeho získal aspoň jednoho důvěrníka.

Na zimu r. 1354 konečně — nikoli k vyzvání Petrarkovu, nýbrž upraviv si cestu transakcemi politickými — odhodlal se Karel k výpravě do Italie, aby nabyl koruny císařské. Kancléř Jan jej provázel V Mantově sešel se císař s Petrarkou, i vyžádal si od něho připsání díla, o němž tento právě pracoval. »de viris illustribus«. Byv korunován po jaru r. 1355 z Italie kvapně odešel věren úmluvám s papežem — na veliké pohoršení vzníceného Petrarky, který od něho obnovení světovlády římské jižjiž očekával. I odvážil se zklamaný básník a vlastenec proti císaři trpkých výčitek, nazývaje odchod jeho »inglorium, ne dicam infame iter« (Fracassetti XIX, 12), které však střízlivé mysli Karlovy nemohly se dotknouti. Naopak, když následujícího roku Petrarka ve službách pána Milánského konal poselství do Prahy, přijat jest od císaře velice vlídně, i chován ode všech, zejmena od rádců Karlových svrchu dotčených, s náležitou slávě jména jeho poctivostí. Ceniliť všichni při něm neobvyklou lahodu básnického ducha, politických utopií jeho si nevšímajíce. Jest nám toho litovati velmi, že Petrarka, jakož v jednom listu slibuje, cesty a pobytu svého v Praze nevypsal podrobně, anebo, vypsal-li, že cestopis ten se ztratil; měliť bychom v něm zajisté výtečnou charakteristiku proslulého dvora Karlova. Takto odkázáni jsme jen k tomu, co vysvítá z listu jeho XXI, 1, který po dvou letech (1358) napsal arcibiskupu Arnoštovi. V něm děkuje mu za laskavé přijetí, i odmítá politování Arnoštovo, jako by byl k barbarům se vydal, těmito památnými slovy: »Ego vero nihil barbarum minus, nihil humanum magis profiteor me vidisse quam Caesarem et aliquot circa eum summos viros, quorum modo nominibus scienter abstineo: summos inquam viros et insignes, dignos maiori memoria, quod ad haec attinet, abunde mites et affabiles, velut si Athenis Atticis nati essent.« Ačkoli Petrarka, jako všichni humanisté pozdější, pochvalami svých příznivců a obdivovatelů nikterak neskrblil, mají tato jeho slova aspoň ten význam, že svědčí o jakémsi porozumění, jehož snahám ovšem pouze literárním arciotce veškerého humanismu v kruhu výtečníků českých tenkrát se dostalo.[1]

Však také císař sám přízeň svou korunovanému básníku osvědčil měrou hojnou, povýšiv jej na počátku r. 1357 za hraběte palácového (comes palatinus). Listina o povýšení tomto, sdělaná od samého kancléře,[2] opatřena byla velkou pečetí císaře a krále, k níž kancléř vlastním nákladem přičinil pouzdro zlaté (bulla aurea). Že by zároveň s listinou touto úřední poslal byl Jan Petrarkovi právě ten list, který jest mezi přílohami díla Friedjungova pod čís. II otištěn, poněvadž v něm dokonce žádná zmínka o nové hodnosti básníkově se nečiní, není tak jasno, jak se Friedjung domnívá. Mohlť fráse, že z paměti jeho jméno

[1] Arcibiskup Arnošt pobyl 14 let na studiích v Bononii a v Padově, jak vypravuje životopisec jeho Vilém z Hasenburka (Balbini Misc. I, 4, 80).

[2] »Studium tuum, quod mihi, sicut ipse stilus indicat, in illis litteris vigilantissime dedicasti« stojí v listě Petrarkově děkovacím ku kancléři (Fracassetti XXI, 2).

Františkovo nikdy nevymizí, k níž jedno místo následující odpovědi Petrarkovy se připíná, kancléř užiti častěji.[1] Odpověď, obsahující díky za poslaný diplom (Fracassetti XXI, 2), adressována jest Janu biskupu Olomouckému, jak Friedjung správně vytknul, omylem pozdějšího přepisovatele listáře Petrarkova místo kancléři Janovi, který byl tenkrát biskupem Litomyšlským.[2] Petrarka nové hodnosti se těší, ale zlato vrací, neboť prý jeho nemá zapotřebí; když pak od kancléře mu posláno znova, přijímá i je konečně listem XXI, 5.

Po návratu Petrarkově z Čech rozpřádá se pravidelná korrespondence mezi ním a císařskou kanceláří, která trvá až do r. 1363. Korrespondence té známe pohříchu jen nepatrné trosky, zejmena pokud k listům z Čech přicházejícím rádi bychom přihlédli, samy pak listy Petrarkovy sem náležité, poněvadž v listářích datovány bývají nedostatečně, nelze chronologicky spořádati tak, aby jasný přehled duševních styků s našinci poskytovaly. Dopisování prostředkoval nejčastěji rytíř Sacramore, který také Petrarku na cestě do Čech byl provázel a potom stálým diplomatickým jednatelem despoty Milánského se stal.[3] Nejprv nutno pozornost obrátiti k dvěma listům básníkovým, které svědčí o značné míře důvěrnosti, která mezi císařem a ním zavládla. Zpraven byv r. 1358 o tom, že císařovna Anna porodila dcerušku, poslal jí Petrarka gratulační list oplývající chválou a úctou k ženskému pohlaví, roku pak 1361 ke zvláštnímu vyzvání císařovu podrobil padělaný list vévody rakouského — t. zv. privilegium maius, vystavené prý od císařů římských — filologické kritice ovšem odsuzující. Kromě toho docházela jeho tenkrát i od císaře i od kancléře lichotivá pozvání, aby ke dvoru císařskému se vybral, jak nejen z vyhýbavých a odmítavých odpovědí Petrarkových vysvítá, ale i ze dvou dopisů kancléřových, jež otištěny jsou také v diplomatáři Pelzlově.[4] Ve druhém z těchto listů, který počíná se: »Amantissime frater, timende magister et domine venerande,« vyslovena zároveň prosba, aby básník přinesl s sebou spis od něho právě dokončený »utriusque fortune remedium« — a potom »et alia arche tue grata pigmentaria, quibus melius nostri imbecilles animi sacre tue doctrine remedio confoveri valeant.«

Než naproti opětovanému zvaní tomuto, jež provázeno bylo jednou i vzácným darem zlatého poháru, stavěl tolikrát zklamaný a přec mladickým ideálům svým stále věrný vlastenec přání své, aby totiž císař sám přijda do Italie otěží světovlády mocnou rukou se chopil. Dojemná a tklivá jsou v této příčině slova jeho, ano zní druhdy dosti drsně, když nadšený básník císaře kárá, že »jsa pánem říše římské jen o Čechy se stará« (XIX, 12). Když pak jednou kancléř

[1] Však také podle výroku Petrarkova měla by se fráse ta nacházeti »in epistolae calce«, čehož v čís. II. není.

[2] V listáři Petrarkově vyd. od Fracassettiho nachází se 7 listů adressovaných Janovi, biskupu Olomouckému, o nichž skoro o všech dokázati se dá, že svědčí Janovi ze Středy, jenž biskupem Olomouckým stal se teprv r. 1364, byv dotud biskupem Litomyšlským. Sestavovatelům listářů humanistických neběželo o správnost historickou ve sbírkách jejich, nýbrž jen o stilistiku.

[3] Jemu adressována jest omluva kancléře Jana ze Středy z žertu, který si s ním dovolili písaři, otištěná od Friedjunga na str. 322.

[4] Fr. Pelzel, Leben Kaiser Karl IV., II. díl, příloh čís 322 a 323.

Jan žádá na něm výklad eklogy sobě právě zaslané, slibuje mu zaslání jeho, »cum Caesarem nostrum meis tot mundique clamoribus experrectum audiero« (XXIII, 6). Však nejvřeleji vydechl touhu srdce svého těmito památnými slovy listu XXIII, 15·[1] »Exhausisse animum videor, dumque te tuum in solium, Caesar, voco, raucae factae sunt fauces meae, nil iam lingua, nil calamus, spretae totiens preces, fusae voces, arefactae lacrimae, consumpta suspiria: solo corde iam loquor.« Konečně po jaru r. 1362, byv od samého císaře po třetí k návštěvě vyzván, vybral se Petrarka na cestu do Čech, ale pohříchu přes Alpy se nedostal, poněvadž, jak z omluvných listů jeho vychází na jevo, všechny cesty v horní Italii za příčinou náhle vypuklé války se staly neschůdny. I uchýlil se starý výtečník nejprv do Benátek, potom do Arquy k stálému pobytu. Zpráva o tom do Čech dostala se as velmi pozdě, nebo kancléř Jan po delší době příteli vytýká, že mu svého přesídlení neoznámil. Ale v listu tomto pojednou zavanul na Petrarku mrazivý vzduch všední stilistiky kancelářské, an jej kancléř nikoli již důvěrným »ty«, nýbrž zdvořilým »vy« oslovuje. Petrarka vytýká mu (listem XXIII, 14) tento barbarismus stilistický, ačkoli i z listu jeho dosti zřetelně vysvítá, že stará důvěrnost mezi nimi povychladla.

Jen ještě o jednom listu Petrarkově ku kancléři (XXIII, 16) jest se nám zmíniti, ačkoli snad ani není ze všech nejposlednější, poněvadž obsahuje jakous narážku, která, jak se zdá, souvisí s náhlým přetržením všech styků kanceláře císařské s italským výtečníkem. Přetržení toto zůstává jinak beze všeho odůvodnění, leda bychom chtěli prostě říci, že se císař výtek básníkových, jichž ovšem jen pro líbeznou formu zevní si vážíval, konečně navolil, a že kancléř nebyl víc než služebníkem svého pána. Na druhé straně musili bychom připustiti, což se pravdě více podobá, že básník sám uznav marnost svých snah politických vůči střízlivému císaři konečně na severní barbary zcela zanevřel. Avšak majíce na zřeteli obsah listu svrchu dotčeného, smíme pokusiti se o výklad ještě jiný. Petrarka od císaře něčeho žádal,[2] a byla žádost tato oslyšena, jak stojí v listu bez delšího označení věcného. Byla-li žádost jeho spravedliva. či bylo-li spravedlivo její odmítnutí, rozsouditi neumíme. V témž listě odporučil ještě Petrarka kancléři jakéhos spůli Němce, spůli Itala, jak praví, který jsa »in litteris poeticisque artibus satis exercitus postposito Patavio« na studia do Prahy se ubíral.

R. 1363 konečně zanikají poslední stopy styků kanceláře Karla IV. s arciotcem humanismu. Napsali jsme: kanceláře, ačkoli správněji mohli jsme napsati: kancléřovy, neboť tolik jest jisto, že střízlivý Karel podstatě ani snah politických ani konečně literárních velikého vrstevníka hrubě neporozuměl, nýbrž jen, jakož vůbec uměl ceniti, cokoli kde nad všednost vynikalo, tak po nějaký čas zajímavým zjevem korunovaného po starořímsku básníka byl okouzlen.[3]

[1] List tento datuje Friedjung 11. března 1363 i pokládá za poslední vyzvání k císaři.

[2] Friedjung, který list tento ještě před poslední pozvání císařské klade, vyvozuje z listu kancléřova, že jednalo se o nějakou třetí osobu, na níž Petrarkovi záleželo.

[3] Teprv na počátku XVI. stol. překlady Řehoře Hrubého z Jelení uveden Petrarka u nás v širší známost — avšak ještě pořád mnohem dříve než v Němcích (srovn. Hanuš v Čas. Mus 1862 str. 163).

Tolikéž platí o arcibiskupu Arnoštovi a jeho nástupci. Jediný kancléř Jan ze Středy, jest-li domnění naše o počátcích styků jeho s Petrarkou správno, očekávali bychom, že aspoň poněkud porozuměl významu velikého novotáře literárního. Ale ani při něm nebyly účinky styků těchto valné, jak svědčí po otrocké pokoře náhlé jeho odmlčení a ještě více zatvrzelost v starých hříších bombastu stilistického, který lahodou vytříbenější dikce Petrarkovy zůstává nedotknut, ano přibráním obrazů antických téměř ještě více jest znešvařen. Tak jako dříve tak i potom shledává on podstatu poesie ve frásích římských básníků o Helikonu, o Pieridkách, o kastalském prameni, o hymettském medu a o podobných tretkách, v nichž libují si všichni poetičtí a retoričtí adepti.[1] Nechutný jeho sloh prosaický již z několika výňatků svrchu podaných poznali jsme, o básnické činnosti máme sic některé zprávy,[2] ale uzříti nějakou báseň jeho neudálo se nám krom oněch 14 veršů, jimiž zlatá bulla Karla IV. počíná se, a které nejspíše z péra jeho vyplynuly. Otiskujíce je podle vydání Harnackova[3] pod čarou,[4] připomínáme zde jen tolik, že 9 z nich vyňato jest[5] ze Seduliovy básně »Opus paschale« (totiž v. 1 a 2 = Sed. I, 60 a 61, v. 8—14 = Sed. I, 53—59, jak níže naznačují závorky), ostatní pak nesvědčí o valném důvtipu svého skladatele, který mimo to variantou níže naznačenou smysl své předlohy porušil.

Vůbec poznamenati sluší, že kancléř Jan ještě příliš zabořen byl ve středověku, než by byl mohl srdcem starého kvasu zbaveným rázněji přilnouti k novotám Petrarkovým. O tom svědčí činnost jeho literární,[6] která mimo formuláře praktické potřebě kancelářské věnované jen k německému překladu legendy

---

[1] Voigt II, 272.

[2] Tadra, Jan ze Středy v Čas. Mus. 1886 str. 288. Dotčený tam výklad nehledí k veršům Janovým, nýbrž nějakého skladatele cizího.

[3] Harnack, Das Kurfürstencollegium bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts. Giessen 1883.

[4] [Omnipotens eterne deus, spes unica mundi,
Qui celi fabricator ades, qui conditor orbis,]
Tu populi memor esto tui! Sic mitis ab alto
Prospice, ne gressum faciat, ubi regnat Erinis,
Imperat Allecto leges dictante Megera,
Sed pocius virtute tui, quem diligis, huius
Cesaris insignis Karoli, deus alme, ministra,
Ut valeat ductore pio per [amena vireta
Florentum semper nemorum sedesque beatas
Ad* latices intrare pios, ubi semina vite
Divinis animantur aquis, et fonte superno
Letificata seges spinis mandatur ademptis,
Ut messis queat esse dei mercisque future
Maxima centenum cumulare per horrea fructum.]

* Sed. má *Per*, jehož ve verši 8. ovšem není.

[5] Také v zakládací listině university Pražské, jak Denifle (Universitäten des Mittelalters, I sv. str. 587) dokazuje, jsou nejvýznamnější části vyňaty z listin Fridricha II. pro Neapoli a Konrada pro Salerno. Jak vidět, nebyli v kanceláři příliš úzkostlivi v používání cizího majetku duševního.

[6] O této viz předmluvu k vydání jeho německého spisu od A. Benedikta v Bibliothek der mittelhochdeutschen Literatur in Böhmen III., potom článek F. Tadry v Čas. Mus. 1886.

o sv. Jeronymu a k sestavení dvou knih bohoslužebných se vztahuje. Ale nebyli bychom k muži tomu spravedlivi, kdybychom neuznávali, že aspoň slabý červánek vzcházející nové osvěty rozbřeskl se v duši jeho, když okolo něho všade ještě byla tma. Mimo pokoru poníženého žáka k mistrovi italskému, kterou vytkli jsme svrchu, a nepodařené hrubě pokusy fraseologie podle jeho mínění nejvýše poetické, ale opravdu hrozně bombastické, uvádíme dva doklady probuzené v něm záliby v písemnictví antickém. Když totiž r. 1368 chystal se císaře provázeti do Italie, konaje o svých věcech pořízení, odkázal listinou ze dne 1. dubna[1] knihy, které měl uschované v klášteře augustinském u sv. Tomáše v Praze, kdyby měl cestou zemříti, témuž klášteru. V seznamu uvádějí se: Livius, tragedie Senece, Valerius Maximus, Troyana historia, liber Dantis Aligeri (nejspíš Monarchia), glossa eiusdem Dantis, Cassiodorus. Podruhé dovídáme se z předmluvy p. Benediktovy (str. XXI.) o rukopise který se nyní chová v Lehnici i končí se takto: Explicit Policraticus, liber solempnis et utilis quem d. Johannis Noviforensis, Olomucensis episcopi, solicitudo correxit ad utilitatem publicam promovendam. Scriptus a. d. 1394. Jest to proslulé dílo středověké Jana Sarisberského († 1182), přizvané »de nugis curialium et vestigiis philosophorum«, jemuž co do obsažnosti látky čerpané z literatury staroklassické sotva které druhé ve středním věku se rovná.[2] Věnoval-li kancléř Jan zvláštní péči opravám zrovna tohoto spisu citáty ze starých klassiků téměř přesyceného, a přechovával-li ony rukopisy u sv. Tomáše k své potřebě, není tím sic prokázána pokročilost jeho humanistická, ale obliba ve spisech staroklassických zajisté. Z nedostatečnosti pomůcek těch vyplynuly ovšem potom také nedostatky ve slohovém upotřebení, které jsme svrchu vytkli.

Kancléř Jan ze Středy jest sic hlavním sloupem písařské školy t. zv. Pražské, v níž pod jeho dozorem povstala daleko široko známá Cancellaria Caroli IV, ale žáků toho právě směru literárního, jímž z povzbuzení Petrarkova tak vrávoravým krokem se ubíral, nezanechal po sobě v Čechách žádných. Neboť ani ten, který se přímo jeho žákem nazývá a stilisticky bez odporu na něm závisí, nástupce Očka v arcibiskupství Pražském Jan z Jenštejna,[3] tímto směrem jeho nenásledoval, ano humanistických vrtochů svého učitele přímo se odříkal. Za to dostává se mu od vydavatele listů jeho té chvály, že vystřehl se strojenosti stilistické, v níž liboval si byl Jan ze Středy, a že způsob psaní jeho jest jednoduchý, nelíčený, přirozený. Jak o zálibě kancléřově ve studiích antiky smýšlel, nejvýmluvněji osvědčil v listu k mi-

---

[1] Přepis listiny té z rukopisu Sv.-Tomášského fol. 22 půjčil mi laskavě kollega p. Tadra.

[2] Zde jest tuším slušné místo na poznámku, že domnění velice rozšířené, jako by ve středním věku učenci literatury staroklassické byli neznali, jest veskrz mylné. Známost spisů starořímských na západě, ač nerovnala se novověké, porůznu bývala značná, jak dokazují samy četné přepisy klassiků: ale duch osvěty antické vždy ostával lidem středověkým zamžen až jej humanismus vzkřísil k novému životu. Srovn. o tom široký výklad v 3. díle dějin Körtingových.

[3] Sbírku listů Jana z Jenštejna vydal r. 1877 Loserth v 55. sv. Archiv f. österr. Gesch. Jenštein nabyl důkladného vzdělání studovav v Praze, v Padově, v Bononii, Montpellieru a v letech 1375–76 v Paříži.

strovi Mikuláši,[1] v němž mu o nedávné smrti biskupa Olomouckého († 1380) zprávu dává, i jej prosí, aby knihy nebožtíkem zůstavené hleděl pro něho koupiti. »Rebar enim« — tať jsou slova jeho posměšná — »quod Musis propiciis inmortalis existeret, quibus sic suis serviebat carminibus, quas tantis laudum incolebat preconiis, qui etiam quod earumdem dignitas requirebat, in suis epistolis eas debitis sedibus collocabat, ita quod nullius culpandus iniurie habebatur fueritque dignissimus ipsarum cancellarius; sed an digne mercedem tulerit, qui iam per eas extinctus esse cognoscitur, tibi relinquimus.« Z listu tohoto dovídáme se zároveň, že kancléř Jan skládal také básně na počest p. Marie,[2] jež prý mu udělila život věčný. »Quapropter« — zavírá arcibiskup — »tibi sinceriter consulimus, ut istis amodo nugosis meretriculis fidem non adhibeas, que tam preclaro viro iniuriate sunt.« Slova tato mají patrně varovati artistu Pražského studií klassiků staropohanských

Po smrti Karla IV. neutuchly naděje vlastenců italských v obnovení imperia římského nadobro, nýbrž jen mužů méně vynikajících zmocnily se. Ti pak majíce rozhled mnohem obmezenější než Petrarka připínali naděje ty k osobám ještě méně způsobilým k jich provedení, než byl slavný Karel. Tak dovídáme se od Palackého (Ueber Formelbücher II, 34), že již čtvrtého roku po smrti Karlově jakýs pokoutní humanista italský Antonius de Lemaco[3] krále Václava do Italie zval, i hrozil mu, nepomůže-li Italii, že přejde imperium na Francouze, a on (král Václav) že »ignavus splendidissimorum proavorum heres et indignus patris imperatoris successor, toti Hesperie totique Germanie denotatus monstratusque digito, exsecrabile monstrum, per silvas et latebras infamem et lugubrem vitam (aget)«. Král Václav zajisté udiven na to hleděl, když mu nezdvořilý fantasta celou armádu příkladů zmužilosti antické až do toho Horatia mostu hájícího předváděl, i sotva byl usmířen konečnou apostrofou básnickou: Vale et veni, o unicum miserande Italie presidium! Poněkud zdvořilejší, ale méně důvtipný byl jakýs Veroňan Leonardus Therunda, který dokonce ještě r. 1401 (!) od krále Václava obnovení slávy starořímské očekával (Palackého Formelbücher II, 40). Jako trpká ironie znějí slova, jimiž Václava oslovil: Dive Cesar, nostra omnium tutela spesque, summe principum princeps, instar divine maiestatis in terris. Listy tyto oba neměly ovšem žádného účinku, leda že přijaty byly za stilistické vzorky formuláře kancelářského, z něhož je vydal Palacký. Jinak není nám známo, ano není ani pravdě podobno, že by za krále Václava byly měly snahy humanistické nějakého zástupce čelnějšího v Čechách.

---

[1] List tento otiskl také Friedjung v přílohách pod čís. 5.

[2] Pod čís. 63 otiskl Loserth list, v němž arcibiskup Jenštein biskupa Olomouckého prosí, aby mu poslal »beate Marie metra«. Jak známo, zachovala se celá sbírka latinských hymnů Jenšteinových (vyd. velice nedbale G. M. Dreves v Praze 1886), z nichž některé nejspíše složil Jan ze Středy. Téhož vypsání života sv. Václava, o jehož existenci v poslední době dokonce se pochybovalo (Čas. Mus. 1886 str. 288), našel jsem v rukopise Klementinském VIII A. 3 na listech 133 143.

[3] Srvn Voigt II. 273.

Za to po nějaký čas nacházely snahy tyto aspoň skrovného útulku v sesterské Moravě. Kdo je tam přenesl, lehko uhodneme vědouce, že Jan ze Středy byv složen s kancléřství r. 1374 od té doby až do smrti své r. 1380 biskupství Olomoucké osobně spravoval. S ním zároveň vystoupil z kanceláře císařské a stal se jeho sekretářem písař Jan z Gelnhausenu, který po jeho smrti listinář, dávno před tím sestavený, markrabí Joštovi věnoval.

A právě tento markrabě, který sám biskupa Jana dobře znával, objevuje se potom podporovatelem snah humanistických, i obnovuje opět styky s probuzenou Italií. Podle zpráv Voigtových[1] dal Jošt ve Florencii přepisovati si Petrarkovo dílo »de viris illustribus«. Sekretář jeho Ondřej z Třeboně[2] slávou kancléře republiky Florentské, Coluccia Salutata (1375—1406), tak byl vznícen, že k němu schválně do Italie se vydal, aby mu svou úctu vyslovil. Salutato, náruživý sběratel rukopisů starých klassiků, dopisoval si s markrabím Joštem. Zvlášť zajímavý jest list jeho, který vytiskl Haupt r. 1850.[3] Salutato praví, že mu Jošt kdysi psal, že našel rukopis Livia, »librum permaximum«, a že jej dá pro Salutata přepsati. Sám Salutato prý tenkrát nevěřil, že by rukopis ten obsahoval více, než co odjinud známo bylo, i zapomněl na tu věc. Ale nyní prý dovídá se od kancléře Ondřeje, že v jistém klášteře Benediktinském diecese Lubecké nachází se Livius celý, psaný písmem prastarým, tak že jeho nemohou přečísti. I myslí Salutato, že sám by toho dovedl, cvičiv se v tom od mládí, i prosí, aby mu buď celý rukopis nebo aspoň polovici markrabě poslal.[4] Zároveň posílá mu knihu »de quibusdam illustribus viris novis auctoribus compilatum«. Snad to dílo Petrarkovo svrchu dotčené. Kromě tohoto jen ještě jeden list Salutatův k markrabí Joštovi událo se nám přečísti, vytištěný v Thesaurus anecdotorum od Martenea a Duranda II, 1155—1165. Ale list ten z r. 1397 neobsahuje žádné narážky kulturnohistorické, nýbrž pobádá k odstranění roztržky církevní, i psán jest z upřímného srdce slohem vytříbeným a přesvědčivým. Kterak po této krátké episodě snahy humanistické na Moravě teprv okolo polovice XV. věku obživly znova, uslyšíme později.

V Čechách za dlouhé vlády krále Václava, jak pověděno, neznáme čelnějšího ani zástupce ani příznivce humanismu. Přes to však aspoň paměť Petrarkova nezanikla zde úplně, jak svědčí rukopis Klementinský VIII. G. 11, v němž obsaženy jsou eklogy Petrarkovy, přepsané, jak na desce rukou současnou zaznamenáno, r. 1400 na zakázku M. Jana Kardinála z Reinšteina. Že vynikající mistr tento university Pražské[5] Petrarku si oblíbil, vysvětluje se při-

[1] II, 274. Pohříchu nemohl jsem se pro tento odstavec v Praze dobrati pramenů jiných, zejmena vydání listů Salutatových, z nichž zprávy Voigtovy plynou.

[2] V listinách Moravských (Codex dipl Mor. XI a XII) objevuje se Ondřej, děkan Olomoucký, jako protonotarius Jodoci marchionis v letech 1382—1398.

[3] Berichte der sächsischen Ges. d. Wiss. II, 16.

[4] Zprávy o celém Liviovi často učený svět pobouřily marně. Ke zprávě této dokládá Haupt, že není proč o pravdě pochybovati, poněvadž Jošt s císařem r. 1375 byl v Lubeku skutečně.

[5] Srovn. Balbini Bohemia docta, ed. R. Ungar, II, 338.

rozeně tak, že častá poselství od krále Václava k papežům bylo mu konávati,[1] při jejichž dvoře nový duch probuzeného klassicismu antického pořád pevnější kořeny zapouštěl. Avšak v duši Kardinálově jich nezapustil zajisté, jak dokazuje pozdější jeho život, který u víru bouří náboženských utonul.

II.

Dokončili jsme první a kratší část rozpravy o počátcích humanismu v Čechách i shledali, že působení jeho vycházejíc z daleké Italie nebylo ani valné ani trvalé, poněvadž se dotklo pouze několika málo mužů a k tomu ještě takových, kteří neměli hrubě vlivu ve vrstvy intelligence nižší a tudíž nových ideí chápavější. Než počneme přetrženou bouřemi husitskými na nějaký čas nit působení renesanční osvěty v duševní život národa našeho v troskách historického podání vyhledávati znova, nebude tuším nevhod postaviti otázku, kterak se v podstatě své renesance vůbec a XV. věku zvláště měla k čilejšímu ruchu náboženskému, jenž nejprv ve vlasti naší v hotovou zpouru proti hierarchii a věrouce katolické se postavil. Správnou odpovědí k otázce této objasněny budou příčiny některých úkazů v dějinách osvěty, jimž bychom jinak neporozuměli, a napřed toho, že humanismus povstal a šířil se téměř výhradně v kruzích vzdělanců katolických, a velmi pozdě a jen málo vnikal do těch vrstev, které proti katolictví byly vstoupily v opposici.

Renesance XV. věku v podstatě své a v přísných důsledcích, ačkoli toho málokterý z buditelů byl si vědom, nebyla než vzkříšení pohanství, a sice té jeho fase poslední, která zračí se jako čiré bezbožství. Známo jest z dějin kulturních národů řeckého a římského, že v posledních staletích předkřesťanských veškery vztahy vzdělanců tehdejších k starodávným bohům uvolnily se tou měrou, že z náboženství povstala mythologie, učený svět pak v nitru svém spokojoval se pouhými filosofemy těch kterých škol i oddával konečně i zde ledabylému ekleticismu, ano čirému indifferentismu. A právě tato doba vzdělanosti antické, jinak zdobená ušlechtilou krásou forem uměleckých, zračí se nám v klassické literatuře řecké a římské, jež pro tuto náboženskou bezbarvost všechny pohromy středověké v tichých bibliothékách klášterních vítězně — přespala. O vzkříšení literatury té (ovšem jen staroímské, poněvadž řecká na západě téměř zanikla) pokoušeli se mnozí mužové osvícenější již dávno před Petrarkou, ale marně potud, pokud církev západní měla síly dosti k odporu proti uznávanému přec jen nepříteli, který dobře ukován byl k pulpitům bibliothék klášterních. Ve XIV. století konečně z příčin známých síly té ubylo tak, že Petrarkovi povedlo se vzkřísiti ducha klassiků pohanských, tudíž veskoncem ducha náboženského indifferentismu, an křísiti usiloval starou slávu římskou a vytříbené formy dikce Ciceronské. On a největší část jeho žáků ovšem ne-

[1] Viz Palackého Děj. III, 1, 191. Týž stal se r. 1390 bakalářem, ale teprv r. 1404 mistrem. V letech 1402–1410 býval správcem školy u sv. Jiljí (Tomek, Děj. Prahy V, 162).

postihovali takovýchto nezbytných výsledků snažení svého, nýbrž hleděli s uznávaným křesťanstvím vyrovnati se, jak právě bylo lze, totiž zatímným příměřím; ale že ani vždy bdělá církev pravé podstaty nebezpečných sobě snah nových ihned nepostřehla, nýbrž sama dlouhou dobu je podporovala, ano představitele jich na stolici Petrově trpěla, jest skutek hodný podivení.

Také ruch náboženský svrchu dotčený vzbuzen byl chorobnou pokleslostí církve katolické ve XIV. věku, ale podstata jeho nebyla protikřesťanská, nýbrž naopak úsilí jeho, byť bylo dogmaticky scestné, směřovalo přec jen k mravnému obrození ducha křesťanského na společném základě písem svatých. Touto svou přísností mravnou mnohem dále uchylovalo se tedy husitství se všemi odrůdami svými od nově vzbuzeného ducha starého pohanství, který stavě v popředí humanitu, deitu povážlivě ohrožoval, než staré snášelivější katolictví.[1] Proto také vnikal onen humanismus snáze v toto, a teprv pozdě a povrchně jen zaujal pro sebe poněkud také ono. Týž úkaz opakoval se později v Němcích za t. zv. reformace; ano konečně samo orthodoxní katolictví proti němu ihned počalo nepřátelsky reagovati, jakmile v druhé polovici XVI. stol. dekrety sněmu Tridentského bylo se obrodilo.

Avšak tím nemíníme tvrditi, že pravý duch humanity staroklassické — křišený jen ponenáhlu a úplně nevzkříšený posud — jest protináboženský vůbec a protikřesťanský zvláště, pokud hledíme k ideálům obou těchto živlů osvěty lidské nejvznešenějším; nýbrž jen ona fase humanismu, která vzkříšena literaturou římsko-císařskou, že nesnášela se v podstatě své ani s křesťanstvím středověkým ani s náboženstvím positivním vůbec, lze jest dokázati. K tomu a takovému humanismu tedy chovala se velmi chladně ano odmítavě renesance křesťanská (tak možná správně pojmenovati tehdejší snahy ruchu náboženského), která nejprve mohutně a nezdolně vytryskla na půdě české, nikoli k oněm ideám osvěty a humanity opravdové, jichž zápas s temnými mocnostmi bludu, lži a násilí trvá namnoze posud. Vznešené idey ty, zrodivše se za dob předkřesťanských v hlavách nejšlechetnějších, božského potvrzení a posvěcení nabyly Novým Zákonem, i jsou onou na počátku rozpravy naší připomenutou klenbou, na níž veškera osvěta moderní bezpečně spočívá. Ale ideám těm z humanistů XV. věku rozuměl jen málokterý; i nebudiž nám divno, spatříme-li v zápasích věku toho leckterého muže, který studií klassických sice nekonal, ale vnímavou mysl a nezkažené srdce si zachoval, státi při straně pravdy a osvěty, naproti tomu mnohého humanistického hrdopýška, na němž trocha pozlátka nových náuk ulpěla, brojiti proti ideám pokroku a humanity. — Než obraťme již raději zřetel k těmto jakýmkolivěk zákopníkům osvěty moderní, stopujíce působení jejich, pokud našich předků se dotýkalo.

* * *

[1] Zde jest vhod poznamenati, že na př. jednota bratrská, ze všech náboženských stran nade vši pochybnost mravně nejvíce vynikající, po dlouhý čas nepřátelsky se měla k snahám vědeckým vůbec.

Za doby úpadku církve západní od druhé polovice XIV. až přes sám počátek XVI. stol. vedle malých dvorů a republik italských stala se zvlášť kurie římská volným rejdištěm duchaplné, avšak lehkomyslné chásky humanistů, kteří požívajíce hmotných výhod z písařského zaměstnání v kanceláři papežské a jednotlivých kardinálů spisy svými sám základ křesťanství namnoze podrývati se neostýchali. Dělo se tak ovšem pod rouškou dobromyslnosti a formou co nejuhlazenější, ale osten protikřesťanský vždy citlivě dotýkal se myslí prostých a nezkažených, jimž křesťanská mravnost více platila než povrchní zdvořilost krasořečnická. Jakkoli tedy všichni skoro čelnější humanisté proti výčitkám, že rozsévají jed bezbožství a otravují křesťanské mravy, mnohonásob a důrazně se ohrazovali, přec nutno vyznati, že buď protivníky své takto chtěli klamati a chlácholiti, aneb že klamali a chlácholili nedomyslně samy sebe.

Přes Alpy vyhrnula se poprvé četnějším davem cháska tato se sněmovníky církevního sboru Kostnického. Nejčipernějšího z nich, slavného Poggia, sekretáře apoštolské stolice, tak málo zajímaly reformační úkoly shromážděného křesťanstva a boj jeho proti kacířům českým, že raději v klášteřích okolí Kostnického po rukopisích starých klassiků slídil. Jen jedna osoba, zdá se, pozornost jeho upoutala měrou neobyčejnou, a ta ještě nezjevila se mu v podobě skutečné, nýbrž jako přízrak antických velikánů Sokrata a Katona. Byl to náš M. Jeronym Pražský, jehož smrt papežský pohan klassickým listem k příteli Brunovi podrobně vypsal právě v den utrpení mistrova. Památný list ten [1] pln jest (ani nesmíme říci nelíčeného, poněvadž pisatel celou zásobu antických reminiscencí vyprázdnil) obdivu věnovaného muži pro své přesvědčení umírajícímu. Sněm Kostnický vůbec stal se prvním střediskem propagandy humanistické za Alpami. Nejčelnější sněmovník král Sigmund byl novým ideám humanistů (ale nikoli více ve smyslu Petrarkově) přístupnější než bratr Václav, poněvadž sám v mladších letech delší čas v Italii byl ztrávil a s Italy vůbec mnoho (ovšem ještě více s Italkami) obcoval. I přijal v Kostnici do služeb svých jednoho z nich, Petra Pavla Vergeria, jenž od té doby až do své smrti zůstával v dobrovolném vyhnanství, jak tomu humanisté říkali, mezi severními barbary. Humanistu toho poznali husité čeští potom tváří v tvář, když při známé disputaci Malostranské r. 1420 byl proti nim mluvčím katolické strany.[2] Pro chlebódárce svého, císaře Sigmunda, přeložil on nepříliš dovedně Arrianův život Alexandra Velkého,[3] i zanikl potom okolo polovice XV. stol. někde v Uhrách.

Spatřil-li středověký sever na sněmu Kostnickém jen křepký předvoj humanistické armády v podřízených úlohách služebných písařů, na sněmu Basi-

[1] Vydán byl mnohokrát, posléze v Palackého Documenta p. 624, a česky v překladu Veleslavínově v Archivu III 198. Poznamenání hodno že horlivý humanista klade v ústa Jeronymova oslovení sboru Kostnického z římského senátu: patres conscripti, které mistra našeho zajisté ani ve snu nenapadlo.

[2] Srovn Palackého Dějiny III, 1, 402 (3. vyd.).

[3] Tuto nedovednost krajana svého omlouval později Eneáš Sylvius na vrub chatrné kapacity císařovy. »Neque enim sermonis capax sublimioris erat Sigismundus,« jsou slova jeho v listu ku králi Neapolskému Alfonsovi, jemuž překlad ten darem posílal (Voigt II, 178).

lejském bylo se mu obdivovati již také přátelům a učencům nového směru výše postaveným, ano sám předseda sboru kardinál legát Cesarini pestrým peřím »poetů a retorů« rád se zdobíval: tak rychlý pokrok byl učinil humanismus za 13 let. I jest to zajisté tento nový duch střízlivějšího přihlédání k otázkám dogmatickým, který přes starou neustupnost kanonistů a urputnost mnišskou, v Basileji vždy ještě mocnou, s odštěpenými Čechy konečně známá kompaktáta sjednal; a bylo by tuším nesprávno ústupky ty vyvozovati jediné z vítězství husitských nad křižáky, jichž útěku naposled u Domažlic účasten byl bezděky sám legát Cesarini. Jest pak to zvláštní ironie osudu, že první to ovoce tolerantnějších názorů, jež patrně na stromě vlahou nového ducha humanistického napojeném vyrostlo, mrazem kletby právě toho papeže bylo spáleno, který jsa ještě písaříkem při dvoře císaře Fridricha o zmohutnění ducha toho ve střední Evropě byl usiloval co nejvíce. Bylť on přišel r. 1431 s jedním z hodnostářů církevních, spíše maecenátem než účastníkem nových ideí, s kardinálem Kapranikou brzy po zahájení sněmu do Basileje, mladistvý dobrodruh klassického jména Aeneas Sylvius z rodiny Sienských Piccolominiů, aby tam uměním péra svého hledal obživy. Mladík ten, vstoupiv později do kanceláře císaře Fridricha III., stal se pravým apoštolem humanismu v celé střední Evropě. Poněvadž v kanceláři té tenkrát pracovalo několik Čechů, kteří pochytivše od italského humanisty zárodky nových snah potom na domácí půdu je přenesli, jest nám styky jejich s Eneášem vylíčiti, pokud prameny jsou na snadě. Prameny ty tekou dosti hojně ze sbírek listů Eneášových rukopisných i tištěných, i jest jen toho litovati, že listům těm nedostalo se posud souborného vydání kritického.[1]

Od časů Karla IV. přihlíženo v kanceláři císařské pilně k tomu, aby listiny, jež panovníci vydávali, přizpůsobeny byly poměrům těch, jimž měly svědčiti. Proto zavedeno jakés kontrasignování jich, a ti, kteří císařská rozhodnutí v písemnou formu odívali, stali se jaksi odpovědnými císaři relatory. Podle relací těchto vyhotovovány potom listiny od písařů nižších (ingrossatorů). Později teprv zřízeny zvláštní oddělené kanceláře pro každé území, jehož císař byl zároveň panovníkem. Znáti různé ty poměry mohli ovšem nejlépe domorodci; proto hleděno k tomu, aby, pokud bylo možná, každá země v kanceláři aspoň jedním písařem byla zastoupena. Písaři ti musili býti přede vším práv znalí, potom obratní stilisté. Když pak za příkladem kanceláří italských, v nichž diplomatické umění nejprve se zdvihlo, počalo se také přihlížeti k vytříbenější formě listin kancelářských a korrespondence královské vůbec na základě správnější latiny, stávala se humanistická dovednost zvlášť hledaným zbožím v kancelářích se strany panovníků, se strany pak humanistů samých zaměstnání písařské snadno schůdným řebříkem k dosažení tučných prebend a hodností vznešených. Ovšem po řebříku tom lézti mohli jen písaři učenější a schopnější, lezli pak bez pohromy jen lidé zchytralí, kteří uměli a umějíce neostýchali se

[1] Tomuto nedostatku pomohl poněkud Jiří Voigt, seřadiv chronologicky regesta listů těch v 16 sv. Archiv f. K. österr. Gesch., 1856, str. 321. My v následujícím citujeme podle vydání Kobergerova v Norimberce 1496.

slabostí svých velitelů na svůj prospěch užívati. Takoví pak byli pohříchu humanisté největším dílem, takový byl zejmena svrchu dotčený apoštol humanismu středoevropského Eneáš Sylvius.

Král Sigmund, maje nastoupiti jednou po bratru Václavovi vládu v Čechách, velmi záhy opatřil kancelář svou českými písaři. Vedle pohnutky právě dotčené snad též proto bývalo Čechů více v kanceláři králů římských, že na české půdě vlastně za doby Karlovy zkvetla sama sebou se obrozujíc dále škola písařství kancelářského, jejíž památníky jsou četné rukopisy t. zv. Cancellariae Caroli IV. Ale písaři tito zůstávali celkem věrni svým vzorům starším, tudíž, pokud hleděti chceme k umění humanistickému, jen as tolik nového ducha v elaboratech jejich postihujeme, kolik do své vzorné sbírky listinné vložiti uměl kancléř Jan ze Středy. Ve sbírce českých psaní kanceláře Sigmundovy [1] nacházíme již v letech 1414—1426 kanovníka Pražského a Vratislavského, potom probošta Boleslavského Michala »de Priest« [2] písařem listů královských. Po něm vyskytuje se r 1429 Kašpar Šlik kancléřem (patrně tenkrát jen oddělení českého). R. 1436 počínají listy podpisovati František z Bránic a Jan Túšek, následujícího potom roku poprvé pod listem královským podepsáno jméno Prokopa z Rabšteina. Ale nade všechny tyto písaře a jiné vlivem a hodnostmi vynikl jmenovaný Šlik. Pošed ze zámožné rodiny vládycké okršlku Chebského, která se psala z Lažan, vstoupil již r. 1416 do Sigmundovy kanceláře.[3] Zde brzy dovedl si získati přízně královy zajisté více hověním choutkám záletného Sigmunda než zručností písařskou. Avšak provázeje krále po rozličných zemích, nabyl prodlením času politického vzdělání a diplomatické zručnosti, která jej nad školomety stilistické vysoko povznášela, i stal se brzy Sigmundovi nezbytným a v radě královské téměř všemohoucím. Odstraniv diplomatickým jednáním všechny překážky korunovace císařské pasován jest r. 1433 na mostě Tiberském od Sigmunda na rytíře, i jmenován téhož roku kancléřem říšským a brzy povýšen v stav říšských hrabat. Oženiv se potom s Anežkou vévodkyní Olešnickou a získav hojně statků pozemských v Čechách, Italii, Uhrách stal se tento Šlik zakladatelem bohaté a vzácné hraběcí rodiny dosud kvetoucí. V hodnosti kancléřské uměl Šlik udržeti se také po smrti Sigmundově, i zůstával ještě po mnohá leta vlády Fridrichovy v úřadě tom nad jiné výnosném a mocném, ačkoli již nescházelo mu tajných odpůrců a závistníků zvláště v kruzích šlechty štyrské.

Toho všeho ihned postihl nový písařík Eneáš, jakmile do kanceláře císařské na počátku r. 1443 byl vstoupil, i přituliv se důvěrně k Šlikovi napřed básnickými oslavami humanistického rázu [4] potom praktickými pokyny dovedl toho, že brzy se mu stal důvěrníkem a tajným proti nepřátelům při dvoře pomocníkem, používaje ovšem na vzájem pomoci kancléřovy na prospěch vlastní. S ostatními písaři kanceláře císařské (lehkou to cháskou a hodnou dě-

[1] Archiv český I, 1—51

[2] Tomek V, 134 tlumočí toto příjmení »z Přestanova«.

[3] Voigt, Enea Silvio I, 276.

[4] K těmto náleží též pověstná novella »Euryalus et Lucretia«, jejíž hrdinou jest patrně záletný kancléř Šlik. Nachází se také v listáři z r. 1496 pod čís. 114.

2*

dičkou někdejších scholárů ve smýšlení i v zápase o chléb vezdejší), zejmena též s přítomnými Čechy brzy se spřátelil nový příchozí, který v zásobárně nového učení humanistického přinášel zároveň značný kus lehtavé zábavy a bujného vtipu. Jakkoli pak věděním svým a brzy také oblíbeností u všemohoucího kancléře druhy své předstihoval, neoddával se chytrý Ital nerozumné pýše, nýbrž od počátku až do konce styků s druhy svými zachovávati uměl potřebné skromnosti obcovací, tak že všech srdce si naklonil a stoje již jednou nohou na stolici Petrově ještě zdvořilosti k bývalým soudruhům se nezříkal docela. Bylť on dobře chápal pravdu mezi lidmi málo známou a ještě méně ceněnou, že není člověka tak nepatrného, aby někdy služba a službička jeho nebyla vítána tomu, kdo ochoty jeho uměl získati. Nejprv ovšem šlo mu pouze o propagandu novoty humanistické, kterou zaváděl u vědomí, že tím více vynikne cena jeho vlastní, čím výše ceněno bude zboží jím nabízené. I zalíbilo se opravdu druhům jeho brzy v půvabech literárního novotářství, zejmena českým písařům, jež v kanceláři zastihl. Zastihl pak mimo Prokopa z Rabštejna tři, s nimiž však nebylo mu dlouho obcovati osobně; neboť všichni tři brzy se navolili písařské bídy,[1] jež za vlády šetrného Fridricha a lakotného kancléře byla v kanceláři hostem vezdejším, i lepšího opatření ve vlasti vyhledávali. Bohužel prameny naše dosavadní neposkytují nám s dostatek světla, abychom o dalších osudech a působení mužů těchto více mohli pověděti, než obsaženo v řádkách následujících.

První písař český, který brzy po příchodu Eneášově kancelář opouštěl, byl Jan Túšek z Pacova. Jmenovali jsme jej již svrchu mezi těmi, kteří na českých listech Sigmundových »ad mandatum domini imperatoris« jsou podepsáni, i setkáváme se s jménem jeho opět v registrech zápisů z let 1453 a 1454,[2] vedle nichž zapsány mu císařem r. 1436 Svémyslice, r. 1437 »dvůr poplužní s dědinami v Přestupími a v Břežanech«. Oba zápisy patrně na odměnu služeb jeho kancelářských jsou vydány. Palacký[3] podává o něm zprávu, že od císaře Sigmunda r. 1437 »Túšek de Pacow, clericus coniugatus Pragensis dioecesis« jmenován byl veřejným notářem, a že kancléřem Starého města Pražského se stal r. 1446. Avšak do služby obecní nejspíše jako písař radní vstoupil již r. 1444 (nebo koncem r. 1443), jak vysvítá ze dvou listů Eneášových, z nichž první, psaný 21. října 1443 (vyd. cit. čís. 23) obsahuje seznam písařů v kanceláři císařské, ale Túška více nepřipomíná; druhý pak (l. c. čís. 70) adressován jest Janu Túškovi »secretario civitatis Pragensis« a datován 1. května 1444.[4] Túšek byl totiž za krátký čas tak si oblíbil novomodní plody »poety« Eneáše, že od něho žádal, aby mu poslal, co nového po jeho odchodu z kanceláře byl napsal, a zejmena také jakés vypsání erbu nebo znaku (»descripcionem

---

[1] Píšeť na př. písař Václav z Bochova bratru Janovi do slova takto: Cancellaria regia inops est vixque suos ascripticios nutrit (Eneášových listů vyd. 1496 čís. 124).

[2] Archiv český I, 501 a II, 180.

[3] Würdigung d. böhm. Geschichtschreibung str. 237.

[4] Data tato a následující všechna podle chronologie Voigtovy jsou přičiněna. Jim odporuje poněkud Tomek (Děj. Prahy VIII, 84), uváděje Túška písařem Staroměstským již r. 1410, kdy týž jakýs dům v Starém městě kupoval.

armorum); i přičiňuje k žádostem svým zprávu, uším všech humanistů lahodnou, že literní plody Eneášovy v Čechách jsou slaveny. Ve druhém z dotčených listů Eneáš těší se zprávě posléze podané, ale vzhledem k žádosti nejprv vyslovené odkazuje Túška na kollegu Václava, který prý všechny jeho plody má opsané; splnění pak žádosti druhé odkládá, až by někdy do Prahy zavítal sám, což se nikdy neudálo. Téhož roku 1444 31. října obrací se týž Eneáš písemně k Túškovi s žádostí,[1] aby mu v Praze koupil bibli, poněvadž prý tam mnoho jest knížků (presbyterculi). kteří knihy mají na prodej.[2] Když byl potom Túšek jeho se otázal, jakou bibli a zač by chtěl, odpovídá Eneáš listem ze dne 23. srpna 1445 (vyd. cit. čís. 90), že za psanou na papíře dal by 8 zl., za pergamenovou dvojnásob; i sdílí konečně Túškovi listem ze dne 20. list. 1445 (vyd. cit. čís. 85), že mu žádanou bibli Prokop z Rabšteina přinesl, a že jest spokojen. K témuž Túškovi jen jeden ještě list nachází se v listářích Eneášových, který však svědčí o značné již rozšířenosti básnických plodů italského humanisty v Čechách i o rychlé proslulosti jména jeho, ovšem pak též o odchylném ocenění jeho se strany jiné. Jakýs totiž »notarius Pilznensis« jménem Jan, nevíme dobře proč, nazval byl jej v listu k Túškovi daném »plodem Antikristovým« a »obludou«, i kladl na roveň Táborům. Eneáš, zatím již zvolený biskup Terstský, o tom zpraven byv od Túška, brání se listem dne 16. června 1447[3] psaným témuž notáři Plzeňskému proti nesprávnému nařčení, i vyzývá pomluvače, aby spisy jeho prve četl a potom udal, co kde vadného. Se zdvořilostí a učeností jeho prý takové počínání nikterak se nesrovnává. Listem pak téhož data (vyd. cit. čís. 100) děkuje Túškovi, »ornato doctoque viro, protonotario inclyte civitatis Pragensis«, že se jeho proti pomluvám těm zastal. Takto končí se dopisy Eneášovy k Janu Túškovi, jenž, jak víme odjinud, r. 1448 po dobytí Prahy stranou Poděbradskou jakožto přívrženec katolické strany s kancléřství byl ssazen. O osudech dalších muže toho, který podle Tomkova Dějepisu Prahy VIII, 85 zemřel r. 1463, nic nám není známo, ani o tom, co Hájek a Veleslavín ujišťují, že poskytoval Eneášovi prameny k dějinám jeho českým, nic z korrespondence nám známé nevychází na jevo.[4]

Jest-li písař František, který se ve dvou listech Eneášových připomíná, týž František z Bránic, jejž jsme mezi notáři Sigmundovými shledali, zůstává pochybno. Eneáš v listu k Túškovi ze dne 1. května 1444 nazývá ho starým otrokem královské kanceláře (regie cancellarie vetus mancipium), roku pak následujícího 23. srpna zvěstuje témuž Túškovi, že František všem milý vrací

[1] Psaní toto posud nevytištěné uvádí Voigt ve svých regestech pod čís. 127.

[2] Zajímavo jest, kterak i při této žádosti muže na kněžství se připravujícího stará nádoba zavání. čím navřela. Ego, mi Johannes, dí Eneáš, parvifacio huius seculi voluptates, sed quia homo sum litterarum amator, nescio quo in exercicio magis deo possim placere quam in negocio litterato.

[3] List tento, zachovaný jen rukopisně, otiskuje Voigt l. c. pod čís. 178.

[4] Naproti tomu svědčí papež Pius II. sám vůči poslům českým r. 1462, že mu látku k dějinám poskytoval Jan Papoušek, 1437—1448 farář Týnský, potom probošt Litoměřický († 1455).

se do Čech; »snad prý mu Pražské pivo lépe bude chutnati než Vídeňské«, i odporučuje jej. Více o muži tom nevíme, ale sotva pochybíme majíce za pravdu, že mu v humanistickém nebi Bakchus býval bůh nejmilejší.

R. 1445 vystoupil z kanceláře Fridrichovy třetí písař Čech, Václav z Bochova, nazývaný v listech Eneášových také krátce »Venceslaus Bohemus«. O něm v listu ze dne 21. října 1443 (vyd. čís. 23) nachází se zmínka nepěkná, jež však podle domnění našeho více hanobí pisatele, který vtipem tím a jinými podobnými polehtati chtěl budoucího hostitele vždy hladových písařů, kollegu Bertholda, jemuž za pozvání k hostině snažil se děkovati. Naproti tomu jeví se nám Václav v jiném listě Eneášově (čís. 70) ze všech kancelářských kollegů nejučelivějším žákem nového apoštola humanistického; neboť, jsa prý písař velice zručný, všechny jeho plody poetické a retorické bedlivě si přepisoval. Přičiněním tohoto humanistického adepta zajisté povstal nejstarší sborník listů a jiných tretek literních korunovaného poety Eneáše Sylvia, jehož přepis jeden máme v rukopise Lobkovickém v Praze pod čís. 624.[1] Krom listů Eneášových nacházejí se v rukopise tom také Poggiovy, Šlikovy a j., na konci pak oplzlá komedie »Chrysis«, kterou Eneáš r. 1444 v manýře Terentiově sbásnil, a spisek »de cura equorum«. Podle obsahu toho účel sběratelův snadno uhodneme, který nebyl zajisté žádný jiný než poříditi kancelářskou anthologii v duchu nové humanistické stilistiky. Proto vynechány tu největším dílem adressy i data. Přičinění toto vší chvály hodné vyneslo ubohému Václavovi nijak nedosvědčenou výčitku Voigtovu, jako by byl listy Eneášovými kupčil; poněvadž pak nachází se v rukopise Lobkovickém jeden list Eneášův (čís. 87) s nápisem Václavovým (Venceslaus de Bochow plebanus in Hiersperg fratri suo Johanni de Bochow — Norimberge die 22. sept. 1444) obvinil jej Voigt (Briefe str. 357) z plagiatu. Ale na obranu jeho můžeme uvésti, že rukopis Lobkovický není autograf Václavův, že sběratelé a přepisovatelé listů humanistických ke správnosti nápisů tenkrát a ještě dlouho potom nehleděli, a konečně že datum »Norimberge« samo všelikou možnost úmyslného klamání vylučuje. Dále sluší míti na paměti, že sborníky listů Eneášových nejstarší, jež z Václavova vyplynuly, obsahují také dopisy cizí a zejmena ještě i jiné Václavovy, kteréžto, majíce na zřeteli účel podobných snůšek literních, jakmile se jim hodily, sběratelé přibírati neváhali. Takový jest na př. pod čís. 194 vyd. 1496. V něm omlouvá Václav řídké dopisování své Janovi kanovníku Vratislavskému přetížením prací sobě od kancléře uložených (datum ve Vídni 1443). Takový jest dále list téhož vydání 124, v němž »Venceslaus regie cancellarie scriba Johanni de Buchau fratri charissimo« vytýká neslušnost žádosti jeho, aby zaň v hospodě útratu zaplatil. Takový jest konečně list 179 vydání Norimberského, v němž »Venceslaus Bohemus« kanovníkům Vratislavským odporučuje záležitost jakéhos »Johannes Ploso«, jemuž oltář resignací Václavovou obdržený odníti chtěli jiní. Listy tyto, zvláště druhý, psány jsou vytříbenou latinou renesanční, která Eneášově slušně se vyrovnává, i svědčí jednak o rychlé vyspělosti pisatelově v novém umění stilistickém, jinak a zvláště o tom, že

[1] Voigt, Briefe d. Aeneas Sylvius str. 332 (codex S.)

starý písař ten neměl proč zdobiti se cizím peřím, jak Voigt ukvapeně soudil. Kromě toho z listu druhého vychází na jevo úmysl Václavův vstoupiti v stav kněžský, z třetího pak skutek již dokonaný.

Zásluhy Václavovy ve službě kancelářské došly uznání samého krále Fridricha, který listem ze dne 18. pros. 1444 prohlásil jej za veřejného notáře, listem pak ze dne 1. srpna 1445 jmenoval jej svým kaplanem.[1] Tenkrát as opouštěl náš Václav kancelář královskou ubíraje se do Čech. Knězem stal se byl o málo dříve. Eneáš oblíbeného žáka a kollegu pohřešoval brzy, neboť již v listu k Túškovi ze dne 23. srpna (vyd. čís. 90) naříká, že mu Václav nic nepíše, ale zároveň přátelsky jej omlouvá takto: »Sed do veniam homini, si scripturam iam odit, in qua vitam consumpsit.« Ještě pak téhož roku 20. list. (vyd. čís. 85) vzkazuje mu po Túškovi: »nullum sacerdotium tanti esse, ut calamum sumere dedignetur.« K tomu, co jsme zde z pramenů svých vybrali, připojíme-li, že Václavův svrchu dotčený bratr Jan z Bochova byl r. 1453 arcijáhnem Plzeňským,[2] pověděli jsme všechno, co s jistotou o tomto učelivém žáku a příteli humanisty Eneáše pověděti možná.

Od tohoto Václava z Bochova zcela rozdílný jest proslulý Václav z Krumlova, decretorum doctor, děkan a administrator arcibiskupství Pražského 1453—1460.[3] Také tento doktor Václav měl příbuzného Jana, který jsa scholarem Pražským r. 1451 v Plzni od administratora Prokopa Kladrubského obdržel litteras formatas, aby mohl přijmouti svěcení kněžské. Od r. 1455 byl Jan kanovníkem Pražským, ačkoli svěcení kněžského došel teprv 1461.[4] Doktor Václav pak v mladších letech býval sekretářem Rožmberským, i měl za tehdejších běhů politických hojně příležitosti stýkati se s kanceláří Fridrichovou a zejmena s Eneášem, který mimo to r. 1451 na cestě ke sněmu Benešovskému zavítal na Krumlov. Tyto styky muže jinak studiím horlivě oddaného s proslulým humanistou, který v usedlejším věku povážlivost snah renesančních náboženskou horlivostí mistrně uměl zastírati, podaly zajisté jakés ovoce, jež však teprv podrobnějším badáním budoucím bude moci býti oceněno. Kapitole Pražské přináležel doktor Václav od r. 1450. Jemu svědčí list Eneášův ze dne 26. července 1453 (vyd. cit. čís. 158), v němž pisatel vyzývá jej ke zmužilosti vůči trudným poměrům katolické strany i poroučí se pánům Rožmberským. K intronisaci Pia II. šel doktor Václav do Říma, tam jmenován familiaris et capellanus papae et auditor sacri palatii.[5] Odtud přinesl darem od přítele Eneáše mnoho vzácných rukopisů, které odkázal napřed příbuznému Janovi a po jeho smrti kapitole Pražské. Zemřel pak náhle, byv prý otráven, r. 1460.

[1] Chmel, Regesten Friedrichs III, čís. 1870 a 1945. Druhý regest zní: Friedrich gibt dem Wenzel von Bochaw, Clericus der Prager Diözese, königlichem Secretär, einen Capellanatsbrief.

[2] Frind, Kirchengeschichte Böhmens IV, 153.

[3] Právnická studia konal v Padově, jak svědčí rukopis kapitolní (Schulte čís. 197): Lectura Wenceslai doctoris decretorum propria manu in scholis Paduanis. (Řádný humanista napsal by byl: in scholis Patavinis.)

[4] Frind IV, 50.

[5] Frind IV, 40.

Doktora Václava z Krumlova uvedli jsme v rozpravě této jen jaksi episodicky, poněvadž kromě přátelství jeho s Eneášem a přivezení knih od humanisty darovaných z Italie do Čech nic podstatnějšího nevíme, co by mu místo mezi humanistickými adepty českými vykazovalo. O třetím konečně Václavovi Čechu, který se v listech Eneášových (čís. 311, 317, 331 a 350, kde se nazývá kanovníkem Vratislavským) připomíná, nevíme pohříchu ani tolik. Týž byl také ve službách Rožmberských, i konal r. 1457 od nich a od krále poselství k papeži, který mu k přímluvě kardinála Eneáše slíbil, až bude prázdno,[1] proboštství Brněnské (? tisk má: prepositura Brumensis). To obdržel téhož roku podle listů č. 311 a 317. Jest-li tento Venceslaus (tisk má jednou Viceslaus) Bohemus onen Václav z Bochova, jehož stopu jsme svrchu náhle ztratili, nemůžeme přímo dokázati ani popříti.[2]

Také jednomu z nejstarších mistrů university Pražské, slavnému astronomu a lékaři Janu Šindelovi, zalíbilo se na sklonku života jeho poněkud v novomodním zboží humanistickém, jak dovídáme se z listu Eneášova k němu ze dne 20. list. 1445 (vyd. cit. čís. 84). Bylť rytíř Prokop z Rabšteina, jsa tenkrát v službách Fridrichových, Eneášovi z Čech přinesl zprávu, že jest mu Šindel nakloněn i chválí jeho listy. Vždy v takových případech zdvořilý Eneáš v listě právě dotčeném chválu tu s líčenou ovšem skromností odmítá, i hledí neznámého příznivce v lichocení předstihnouti těmito slovy: »Nunquam ego te vidi, neque tu me, ut arbitror, vidisti, sed tua fama facit, ut te unice observem, nam seculi nostri precipuum decus censeris, qui et siderum cursus et futuras tempestates et pestes et steriles annos unicus vere predicere noris.« Na konci poroučí se jeho lásce i slibuje vzájemnost. To jest jediná a ihned opět zanikající stopa styků Šindelových s italským humanistou; i mohli bychom o něm dále pomlčeti, kdyby nebylo zapotřebí aspoň něco málo o životě znamenitého muže toho zde přičiniti za příčinou osoby velice záhadné, o níž nám níže bude jednati, která by snadno s Šindelem matena býti mohla.

Jan Ondřejův příjmením Šindel narodil se někdy v letech 1370—1380 v Hradci Králové,[3] studoval na universitě Pražské, i stal se r. 1395 bakalářem,[4] r. 1399 mistrem. Zabýval se lékařstvím a hvězdářstvím. R. 1410 byl rektorem, v letech pak 1420—1436 kanovníkem kostela Pražského.[5] Největší část let těchto ztrávil ovšem u vyhnanství, jsa oddán straně katolické. Po válkách husitských vrátil se k svému kostelu, i přijal, jak se zdá, upřímně sjednaná kompaktáta. Aspoň přízeň jeho k utrakvistické universitě, jíž v letech 1437—1439 skvěle osvědčil, k tomu ukazuje. Darovalť za vlády Albrechtovy

[1] Prázdno bylo téhož roku zvolením probošta Tasa z Boskovic k biskupství Olomouckému. (Srvn. Šembera, Páni z Boskovic, 2. vyd. str. 63.)

[2] Ale troufáme si pravděpodobným položiti zejména proto, že podle listu 179 vyd. Norimb. Václav z Bochova býval dříve oltářníkem kostela Vratislavského.

[3] Voigt, Acta liter. I, 452.

[4] Bakalář r. 1386 Joannes Sindel de Swydenicz (L D I, 250) jest zajisté jiná osoba.

[5] Tomek, Děj. Prahy V, 131 a Frind IV, 156 a 162.

knihovně koleje Karlovy 200 knih obsahu nejvíce lékařského a hvězdářského;[1] i byl živ ještě po r. 1450, poněvadž chvála astronoma italského Bianchini-ho (vyslovená v předmluvě k tabulkám jeho astronomickým císaři r. 1452 věnovaným takto: Qua in re doctorum hominum correctioni et praecipue Joannis Pragensis viri acutissimi atque doctoris peritissimi iudicio me ipsum submitto)[2] jen tohoto Jana týkati se může. Kterak se mohlo státi, že tento našinec již na počátku XVI. stol. mezi čelnější mathematiky Vídeňské počítán byl,[3] jest záhadno Také zpráva Frindova (IV, 162), že po návratu z vyhnanství daroval Šindelovi písař Novoměstský Prokop pod Vyšehradem nějaký pustý dům, spočívá jistě na nějakém nedorozumění.[4] Maten bývá Šindel často také se souvěkým astronomem Janem Gmundenským, a to nejen od historiků ale již ve starých rukopisech astronomických, i mohl by snadno zmaten býti s astronomem následujícím.

Pět listů Eneášových, pokud víme, čtyři vytištěné (čís. 256, 286, 311, 331) a jeden v rukopise dvorské knihovny Vídeňské, adressováno jest »Johanni Nihili Bohemo, astronomo perdocto« nebo »astronomo Bohemie«. Listy ty jsou z let 1453—1457. Pokládali jsme adressu tuto dlouho za silně porušenou, ale nedávná publikace dopisů Peurbachových od Albina Černého v Archivě f. österr. Gesch. sv. 72 (r. 1888) a ještě více nalezený regest Chmelův čís. 3165 poučují nás, že adressa ta jest celkem správna. Regest posléze vytčený dí, že mistr Johannes de Nichele,[5] ztráviv delší dobu ve službě císařské, jmenován jest majestátem ze dne 5. února 1454 císařským radou. Poněkud nejasné a v přemnohých věcech dalšího vysvětlení potřebné jsou listy z rukopisu kláštera Wilheringského vydané, z nichž vlastně pouze 2 jsou Peurbachovy, 7 psáno jest od Jana Čecha (Johannes Bohemus). Tohoto Jana ztotožňuje vydavatel zajisté správně s Janem Nihilem tak řečeným listáře Eneášova, neboť v kanceláři císařské 1453—1456 žádný druhý Jan z Čech nebyl a žádný druhý astronom Jan vůbec než právě adressát listů Eneášových svrchu označený. O něm jakož i o příteli Peurbachovi dovídáme se více z t. zv. dialogu »de amore«, který složil jiný písař kanceláře Fridrichovy Jan Troester.[6] V dialogu tom promlouvají nejprv biskup Sienský Eneáš, potom mezi jinými soudruhy Prokop z Rabšteina, »doctus miles Bohemus, qui sub fortissimi leonis cauda exultans regnumque plurimis a fide sectis divisum resarcire aureo suo calamo nitens«; potom magister Johannes, caesaris astro-

[1] Campanus, Calendarium beneficiorum acad. Prag. collatorum Pragae 1616. A$_i$. Z těch rukopis jeden, jeho vlastní Commentarius in Macri versus de virtutibus herbarum s českým názvoslovím chová bibliothéka Klementinská pod signaturou X. E 14 posud.

[2] Weis, Gloria univers. Prag. pag. 85.

[3] Peurbachii Tabulae, Viennae 1514 v předmluvě.

[4] Prokop stal se písařem teprv r. 1440, a koupil od kapitoly Vyšehradské r. 1457 domek s pozemky v sousedství domu Opavského, řečeného Faustovského. Srovn. Jireček, Rukověť pod heslem »Prokop«, a Tomek, Děj. Prahy VIII, 284.

[5] Zdržujeme se konjektury, ač jest na snadě, připomínajíce, že ani toto příjmení není správně podáno.

[6] Z rukopisu Sv.-Hippolytského vydal Raymundus Duellius v Miscellanea lib. I (1723) na str. 227.

nomus, »doctus Bohemus Ptolomaeus gnomone (sic), qui, quo pacto magni domitoris orbis expectatus natus divarum Parcarum fatum vitam instituet, sidera metitur«; konečně magister Georgius (Peurbach), regis Ladislai astronomus, »humanus doctusque vir, qui quomodo quibus armis archiregnum Ungarorum a feris Turcis animosorumque Bohemorum insimul collectum retineatur, stellas metitur«. Traktát tento humanisticky kořeněný napsán r. 1454, když byl pisatel již vystoupil z kanceláře císařské. Kdy náš mistr Jan do kanceláře císařské vstoupil, nevíme, ale bylo to zajisté dávno před 13. červnem 1453, kterého dne psán mu první známý list od Eneáše. List tento, posud nevytištěný, pro jeho i jinakou zajímavost otiskujeme z rukopisu Vídeňského pod čarou celý.[1] Jan patrně tenkrát byl v rozpacích, má-li vstoupiti do české kanceláře, která se pro nového krále Ladislava upravovala, v níž potom Prokop z Rabšteina stal se kancléřem, či má-li zůstati ve službě císařské. O radu tázaný Eneáš vymlouvá se neznalostí poměrů, ačkoli přeje Janovi vše dobré. Konečně zůstal Jan při císaři jakožto rada a dvorský astronom, když pro něho ve vlasti nenašlo se místo. Že se o takové pokoušel, dokazuje Eneášovo doporučení jeho 22. ledna 1454 Jiřímu z Poděbrad. V listě tom vykládá pisatel, kterak dominus Johannes Nihili, astronomus insignis et modestus sacerdos, milý jest císaři i papeži. Pochází prý z Čech i vrací se tam »suum

[1] Eneas episcopus Senensis Johanni Nihile Bohemo astronomo perdocto, s. p. d. Hoc mane dum missam audirem retulit mihi Johannes Inderbachius, et tuus amicus et meus socius, (se) audivisse te huc ad nos venisse. Id erat mihi voluptati, cupiebamque te quam primum visere et alloqui. Sed dum quero rei veritatem, invenio te nondum venisse, sed litteras a te missas esse; quas tui loco avide vidi, in quibus multa complexus es et ornate et prudenter, quamvis te ais timere, dum ad me scribis, ut simphoniaci meliore musico presente trepidant ludere. Quod a te non est formidandum, cuius scripta non apud me indoctum solum sed apud omnes doctissimos commendari possunt. Intellexi que de Bohemia scripta sunt tibi; cupio et opto omnia tua esse felicia, consulere tamen non audeo in tanta re. Turbulentum est regnum Bohemie, nihil adhuc ibi certum est; hereticorum quam catholicorum melior est condicio; nescio, quid erit in adventu regis. Mala indicia sunt, quoniam hereticis committitur rerum summa. Super his tamen nihil consulo. Vellem esse tecum et audire ad longum omnia et disputare de singulis et eruta (?) ruminare: tunc, etsi sim ebes ingenio, tamen possem ex circumstanciis rerum aliquid dicere, quod ad rem tuam faceret, quam meam duco; neque enim tibi consilium darem, quod ipse non susciperem, si tuis essem intimus. Dabis igitur mihi veniam si non consulo aperte, dum non habeo rerum noticiam. De cesare nostro non est dubium, quin tibi provisurus sit cum tempore, nam te amat et magni facit Ego illi virtutem tuam etsi commendo, non tamen tantum dicere possum quantum vellem et quantum res exposcit; sed meus animus ad bonum tuum promovendum semper est paratissimus. Quomodo res tue Rome sint expedite, non scio, quia littere clause sunt, ut intellexisti; optavissem apertas fuisse, sic enim profuturas magis existimassem. At quod non est factum. poterit aliquando fieri. Sci, quod Romani pontificis in te bonus et sincerus est zelus. Noster Procopius ad comitem Cilie missus in dies rediturus expectatur De Prutenis accepi, que scribis. Placet te fecisse verbum de me Varmiensi. Ego ubi potero, iusticie et equitati faveam. Gravia mihi videntur, que de Praga scribuntur, et paritura novitatem. Deus bene omnia pro suo arbitrio diriget, quamvis nobis eius consilii ignote sunt cause. Vale et cura ad nos venire, si commode potes. Ex Grez die XIII. Junii 1453 Tuus Eneas episcopus Senensis.

NB. Za přepis tohoto listu děkuji laskavosti p Ferd Menčíka, skriptora c. k. dvorské knihovny.

patrimonium et antecessorum suorum iura recuperaturus«.[1] Přátelstvím zvlášť důvěrným poután byl náš Jan k mladému Jiřímu Peurbachovi, který tak jako on vědu astronomickou pilně pěstoval, i podporoval Jiřího hmotně, jak mohl. Věrného přátelství toho důkazy výmluvné podávají listy rukopisu Wilherinského, ačkoli mnoho jest v nich posud temna snad nedbalým zapsáním, snad ledabylým otištěním, jež teprv badáním budoucím rozptýleno býti musí. S apoštolem humanismu Eneášem seznámil se tento našinec, máme-li zřetel k žádoucím účinkům přátelství toho, poněkud pozdě, když totiž hodností a obročí žádostivý dobrodruh humanistické ideály svého mládí jeden po druhém opouštěl; proto týkají se dopisy Eneášovy k »Nihilovi« pouze zájmů hmotných buď samého pisatele, chudého tenkrát ještě kardinála, nebo adressáta nějaké prebendy lačného. R. 1457 opatřil mu Eneáš konečně kanovnictví Vratislavské, o čemž měl jej zpraviti Václav, služebník Rožmberský (vyd. cit. čís. 331), i sliboval mu »aliquid pingue«, dostane-li sám bohaté biskupství Varmijské, na něž chtivě zalovil (čís. 311). Zatím však vstoupil na samu stolici Petrovu, ale není nám známo, že by byl ochotný našinec přičiněním jeho dostal »něco tučného«. Že tento astronom Jan Nihil od starého Šindela byl jiný, vychází mimo chronologii na jevo z listu 8. publikace Alb. Černého, v němž Peurbach k našemu Janovi o Šindelovi mluví jako o třetí osobě.

Ze všech Čechů nejdůvěrněji s Eneášem Sylviem až skoro do smrti jeho obcoval rytíř Prokop Pflug z Rabšteina. Již r. 1437 shledáváme jej v kanceláři císařské, an podpisuje českou listinu Sigmundovu ze dne 29. června.[2] V kanceláři té a v diplomatické službě císařů a králů římských vůbec zůstával i po smrti Sigmundově; býval nejčastěji jednatelem jejich v záležitostech českých.[3] Přes zásluhy ty, a ačkoli prý jej král Fridrich miloval, nedostávalo se mu dlouho slušného vyznamenání, jak dovídáme se z listu Eneášova ze dne 26. června 1444, jímž věnováno mu na útěchu Eneášovo »somnium de fortuna« (vyd. cit. čís. 108).[4] Ano i plat úřední, jak se zdá, zadržován mu po mnohá leta, i poukázán byl s bratrem Janem r. 1446 a 1448 hojiti se na židech Budějovických.[5] V druhém z listů těchto jmenován Prokop již císařským radou, majestátem pak ze dne 10. března 1452[6] udělen jemu a bratřím jeho nový erb. Humanista Eneáš našeho Prokopa vážil si velmi, jak svědčí dotčené právě somnium de fortuna, v němž nazýván »miles litteratus et prestans«, a všechna místa korrespondence jeho, na nichž se Prokopa dotýká. Navzájem učený náš rytíř a diplomat umění italského humanisty náležitě oceňoval, jak dokazuje na př. český jeho překlad latinské řeči, kterou měl (nebo vlastně chtěl míti) biskup Eneáš, konaje s Prokopem poselství k stavům českým, na

[1] Palacký, Beiträge zur Gesch. Böhm. im Zeitalter Georgs v. Poděbrad, Fontes r. Aust. II, 20. str. 73.

[2] Archiv český I, 48.

[3] Srovn. Archiv II, 304. III, 29, 38, 376.

[4] Somnium de fortuna do češtiny přeložil a roku 1516 v Praze vydal Mik. Konáč (Hanka, Prvotisků čís. 74).

[5] Chmel, Regesten Friedrichs III, čís. 2060 a 2518.

[6] Chmel čís. 2788.

sněmu Benešovském r. 1451.[1] Jaké vážnosti požíval u ostatních přátel kancelářských, ukázali jsme již svrchu, uvádějíce osoby dialogu Troesterova de amore. Ku konci r. 1453 stal se kancléřem českým.[2] K hodnosti té dopomohla mu nejen osvědčená jeho zručnost ve věcech diplomatických, nýbrž zájisté také příchylnost k straně katolické, jež nastoupením nové vlády počínala se všelijak zotavovati z těžkých pohrom, jichž nedávno byla zakusila. Avšak rozhodného stranníka katolického v Prokopovi hledati nesmíme; jinak by byl zajisté nedosáhl hodnosti kancléřské pod správou gubernatorovou a nepodržel za krále Jiřího do r. 1468. Bylť také jej ovanul poněkud duch snášelivosti, který, jak jsme již pověděli, rodil se a vůčihledě sílil ze snah renesančních, jichž účasten byl rytíř náš již samým obcováním s humanistou Eneášem. Proto snad dobře radil humanista tento vládě české, doporučuje jí r. 1457 kandidaturu Prokopovu k arcibiskupství Pražskému (vyd. cit. čís, 272), ale špatně starému příteli posloužil r. 1462 papež Pius II., ruše kompaktáta, za jichž potvrzení a provedení žádat přišel kancléř Prokop do Říma poselstvím od krále Jiřího. Bouře nevole strhla se nad hlavou nešťastného jednatele, když do Čech se vrátil, poněvadž tušili v něm všichni jednatele neupřímného. Že se přes tuto bouři v úřadě udržel, stalo se zajisté jen povážlivou mírností krále Jiřího, který znaje přátelské jeho styky s papežem, vždy ještě doufal, že služeb jeho bude s to používati na zmírnění protiv náboženských. Poslední zprávu o kancléři Prokopovi máme z r. 1468, když poslán byv ku králi Matiášovi na cestě se rozstonal. Umřel pak zbaven byv úřadu r. 1472.

Také o mladém králi Ladislavovi máme některé zprávy, z nichž vychází na jevo, že k novým studiím humanistickým záhy byl naváděn. Že se to stalo působením Eneášovým a přičiněním našeho Prokopa, směle tuším můžeme hádati. Učitel jeho dřívější jakýs Kašpar Wendel jako humanista sice nevynikl, ale býváv dříve písařem v kanceláři Fridrichově,[3] zajisté od italského kollegy leccos byl pochytil, čeho v novém povolání svém prospěšně mohl používati. O vánocích r. 1449 meškaje ve svém biskupství Terstském, dal se Eneáš najednou do spisování traktátu o výchově dětí (najmě knížecích), který věnován jest mladému Ladislavovi.[4] Auktor praví, že ke spisování tomu vybídnul jej dotčený učitel Kašpar. Traktát pln jest sice narážek na studia humanistická, ano krátké pojednání o grammatice vtěsnáno do něho celé, avšak přec také stránkám praktickým věnuje spisovatel slušnou pozornost, mnohem slušnější, než byl věnoval před šesti lety, když mu bylo o témž předmětě psáti mladému vévodovi Sigmundovi Tirolskému. Tomuto knížeti byl za vzor vystavil známé příznivce humanistů italských Alfonsa, krále Sicilského a Aragonského, a Lionetta, markraběte Modenského, našemu Ladislavovi toho opominul: a podivno! od mladého krále našeho máme dva humanisticky nadšené listy z r. 1454, z nichž jeden adressován jest králi Alfonsovi, druhý Boršovi,

[1] Archiv II, 304.
[2] Tomek, Děj Prahy VI, 247.
[3] Srovn. Voigt, Enea Silvio II, 290
[4] Ve vyd. Norimb. 1496 jest to čís. 431 s titulem: Tractatulus de educatione liberorum ad Ladislaum nobilissimum Hungarie et Bohemie regem — mense Februarii 1450.

vévodovi Modenskému a Ferrarskému, nástupci markraběte Lionetta.[1] K Alfonsovi poslal mladý král zvláštního posla s listem daným v Praze dne 2. srpna 1454, v němž vykládá, kterak za příkladem jeho, »cum aliquando nos a regnorum et principatuum nostrorum negotiis ad otium solatiumque pro nostra aetate conferimus, gestorum veterum et rerum, quae imitatione dignae sunt, studia et notitiam aperimus«. Dovolávaje se k tomu jeho pomoci, prosí jej, »quatenus librum aliquem vel libros, unum videlicet aut duos, qui vetera Romanorum seu aliorum principum egregia et virtuosa gesta aut alia antiquorum studia solidius et gravius exprimunt, et qui apud nos legi digni sunt, ... per hunc oratorem nostrum mittere velitis«. Touž žádost podobnými slovy vyjadřuje list druhý, daný k vévodovi Boršovi nejspíše téhož roku a dne a poslaný po témž poslu. Poněvadž prý králi Ladislavovi prospěšně raženo bylo, aby učiniv zadost povinnostem vladařským, na studia starých historiků se oddával, »sequendo in hoc priscorum principum morem, qui in utroque, et rerum videlicet et litterarum exercitio clari habiti, ad ipsarum quoque rerum gubernacula fuisse idonei commendantur« — zpomínaje vděčně na laskavosti sobě od vévody prokázané, když s císařem byl v Italii,[2] prosí jej za knihy, »quorum videlicet uberem copiam in archivis dominii vestri Ferrariensis aggregatam intelleximus«. Dva tyto velmi zajímavé listy okazují tuším zřejmě, jakým směrem vychování mladého krále se bralo i po korunování na království, i jsou pěkným doplňkem toho, co o jeho vychování pověděl Palacký v Dějinách IV, 1, 304. Tomuto směru přál nový kancléř český Prokop zajisté co nejvíce, tak jako Jiří z Poděbrad pilně o to se staral, aby mladý král co nejdříve naučil se jazyku českému.

Prokop z Rabšteina měl dva bratry, staršího sebe Jana, který zemřel podle Eneášova listu čís. 287 r. 1457, a Jana mladšího. Posléze jmenovaný, oddav se záhy studiím (nevíme sic kde,[3] ale že to nebylo proti návodu přítele bratrova Eneáše, právem tušíme), vstoupil v stav kněžský, a požívaje později výnosné prebendy po dvakrát delší dobu ztrávil v Italii na učení, i ačkoli si vlastně studium práv byl oblíbil, trvaje v ovzduší snah renesančních přec také nezůstával nedotčen libým vánkem vzkříšeného staroklassicismu. Ale působením nového ducha toho nestal se on pouze studií klassických přítelem a chvalořečníkem, jakých jsme mezi krajany svými dotud poznali několik, nýbrž první mezi našinci humanistické smýšlení osvědčil také obratným pérem. Vzácné toto dílo jeho, prodšené veskrz duchem humanismu, ukládá nám za povinnost pozdržeti se při zajímavém zjevu Jana z Rabšteina déle i vyzkoumati běh života jeho zevrubněji. Ale pohříchu zkoumání to ztíženo jest nejen nedostatečností pramenů posud objevených a vydaných, nýbrž namnoze též jich nejasností a tím, že často nevíme dosti určitě, týká-li se ta která zpráva jeho či Jana staršího. Touto nejasností mátl se poněkud sám biograf

[1] Oba listy vydal Eugen Abel v Analecta ad historiam renascentium in Hungaria litterarum spectantia, Budapestini et Lipsiae 1880 na str. 156 a 157.
[2] R. 1452 při korunování krále Fridricha na císařství římské.
[3] Frind IV, 157 praví, že v Římě.

našeho Rabšteina nejnovější A. Bachmann, který jinak o náležité ocenění znamenitého muže toho získal si zásluh platných.[1]

Jelikož najisto nevíme, týkají-li se zprávy, jež obsaženy jsou v listech ze dne 28. pros. 1442 a 22. ledna 1443, vytištěných v Archivu českém III, 22 a 23, našeho Jana či bratra jeho nejstaršího, musíme přijmouti za nejstarší zmínku o něm v listě Eneášově ze dne 2. června 1444 (vyd. cit. čís. 75). Eneáš v listu tom doprošuje se pomoci kancléře Šlika, aby Jan bratr Prokopův z Rabšteina dostal faru Budějovickou.[2] Téhož roku 13. září žádá Prokop sám Oldřicha z Rožmberka za přispění v téže příčině (Archiv český II, 430). Bachmann myslí, že žádosti té nejspíš bylo vyhověno; my víme z dokladů pod čarou podaných, že ihned nikoliv; jestli snad později, jest nám neznámo; ale ani v listině ze dne 30. března 1446 (Archiv III, 534), v níž uvádí se Jan mladší z Rabšteina svědkem, ani v zápise sněmu Pelhřimovského ze dne 12. června téhož roku (Archiv I, 294) tato jeho hodnost duchovní není poznamenána.[3] R. 1447 ucházel se bratr Prokop pro Jana o proboštství Litoměřické u samého papeže, jsa k němu tenkrát poslem od krále Fridricha; i nebyv oslyšen prosí Oldřicha z Rožmberka, aby bratru byl raden a pomocen, listem psaným v Římě dne 19. února.[4] Ale zdá se, že ani tentokrát náš Jan vyprošené na samém papeži prebendy nedošel; aspoň při korunování Ladislava dne 28. října 1453 jmenuje se proboštem Litoměřickým nikoli náš Jan, nýbrž známý Jan Papúšek (Pešina, Phosphorus 237). Naproti tomu objevuje se nám v těchto letech Jan z Rabšteina purkrabím Vyšehradským. Máme-li na zřeteli slova v listu Prokopově, jež týkají se dispensace témuž Janovi vyprošené, »že móž všelikaké obroky držeti světské«, vysvětlíme, proč as nenastoupil vyprošeného proboštství Litoměřického, tak, že nemoha spojiti obročí oboje raději zůstal ve službě světské, kterou podle některých zpráv držel již r. 1448 a podle Archivu II, 467 ještě r. 1454.[5] Bachmann myslí, že purkrabství to spojeno bylo s některým kanovnictvím Vyšehradským; i dobře usuzuje dále, že v letech následujících

---

[1] Viz Johannis Rabensteinensis dialogus herausg. v. A. Bachmann v Archiv f. österr. Gesch. sv. 54 (1876) str. 351—402, a téhož auktora Bemerkungen zu Rabensteins Dialogus, Prag 1877.

[2] V listu tom dovídáme se, že o prebendu tu na základě starého slibu ucházel se též »episcopus alius Bohemus«. Jest to Matěj z Mostu, od sněmu Basilejského r. 1442 za biskupa Litomyšlského a r. 1444 od krále Fridricha za faráře Budějovického dosazený. Dosazení to stalo se přičiněním pseudoarcibiskupa Mikuláše od Řebříků (Frind IV, 24). Tohoto faráře ssadil roku následujícího papež Eugen IV. (Frind IV, 242.) Eneáš v listu k Šlikovi vyhlašuje obdržení starší za kanonicky neplatné, poněvadž místo nebylo prázdno.

[3] Palacký IV, 1, 113 (2. vyd.) praví, že oseděl na faře té biskup Matěj, který roku 1447 o to do Říma putovav získal si Eugeniovy milosti; umřel pak r. 1449. Další jeho zpráva, že by byl kancléř Šlik o faru tu stál pro svého bratra, povstala patrně omylem.

[4] Archiv český II, 436. Prokop píše: »Uprosil sem bratru svému knězi probošstvie Litoměřické; prosím TMti, rač jemu raden býti a pomocen — k tomu dispensacii, že móž všelikaké obroky držeti světské. A to probošstvie ačkoli de iure patronatus regio jest, ale že fatalia transiverunt, že nepodal žádný královým jménem, spadlo ad sedem apostolicam.«

[5] Pokládali jsme napřed zprávu o této světské hodnosti Janově za mylnou naprosto, ale slova listu svrchu uvedená domnění naše, že purkrabím byl Jan starší z Rabšteina, zviklala poněkud.

musíme Jana z Rabšteina hledati na studiích v Italii. My jsme jej našli v Bononii r. 1454 zapsaného takto v universitní matrice národa germanského:[1] Generosus dominus Johannes de Rabenstein, prepositus Wissegradensis, supremus cancellarius regni Bohemie dyocesis Pragensis unum ducatum (roz. dedit). S ním pak tam byl jeho kaplan »Jacobus de Narth tunc temporis plebanus in Crupka Prag. dyocesis«.[2] Tento zápis neshoduje se se skutečností; neboť r. 1454 nebyl náš Jan ještě proboštem Vyšehradským, nýbrž stal se jím teprv po svém návratu z Italie; i musíme se domnívati, že hodnost ta připsána v matrice teprv později.[3] Že vrátil se Jan z Italie ozdoben hodností doktorskou, vysvítá z listiny dané od něho 5. června 1469 (Archiv český III, 577); také sebevědomí vyjádřené v Dialogu naproti doktorům práv domácím tomu svědčí. Kdy se tento návrat udál, nevíme též, ač netýká-li se našeho Jana list psaný 10. března 1456 (Archiv II, 74). Naproti tomu jest historicky zjištěno, že r. 1457 stal se proboštem Vyšehradským,[4] i uveden v úřad duchovní od samého krále Ladislava. Téhož roku stal prý se též kanovníkem Pražským (Frind IV, 154). Ačkoli, jak v Dialogu (vyd. Bachm. str. 357) sám se přiznává, při volbě krále Jiřího dne 2. března 1458 nebyl, objevuje se přec v letech následujících jeho přívržencem ano důvěrníkem. Tak již na konci téhož roku poslán od Jiřího k papeži slibovat poslušenství, roku pak 1462 nacházíme jej v průvodu královĕ na sjezdu Budějovickém (Tomek VII, 32)[5] a později na sněmu v Praze, kdež latinskou řeč legáta Fantina vykládal po česku (Tomek VII, 49). Po známých událostech sněmu toho probošt Jan poslán opět s omluvným listem královským k papeži. Frind myslí (IV, 158), že pro špatné pořízení zůstal nyní Jan v Římě až do podzimka 1468, ale Tomek (VII, 66) dokládá, že vrátil se ihned s novým poselstvím papežovým ku králi. Podle povahy Janovy níže vylíčené nemůže býti pochybnosti o tom, že v připravujícím se boji krále Jiřího s hierarchií římskou, jejíž pakou stala se jednota Zelenohorská pod vedením Zdeňka Konopištského ze Šternberka, jakož pak tato sama opět používala církve za páku sobectví svého, zaujímal náš Jan vedle Vratislavského biskupa Jošta místo prostřednické do krajností; a teprv když nebylo už lze otáleti s přiznáním se k té neb oné straně, opustil Čechy. Událo se to nejspíše na počátku r. 1464, když povstaly v Praze

[1] Acta nationis Germanicae univers. Bonon. edid. Friedländer et Malagola 1887 na str. 199.

[2] Týž přijat byl jako bakalář Vídeňský r. 1442 mezi bakaláře Pražské a stal se mistrem r. 1443 (Lib. dec. I/, 17—20). Frind IV, 49 uvádí M. Jakuba Smolera de North sběratelem papežského desátku r. 1459 a 1460 v Čechách.

[3] Že ostatně i hůře Němci matriku svou v Bononii falšovali, uznává Geiger v Zeitschrift f. vergl. Litt. N. F. II 460.

[4] Frind IV, 157 udává den jmenování 13. list.

[5] Téhož roku 1462 zastával náš Jan bratra svého kancléře Prokopa jenž právě meškal ve známém poselství v Římě, v kanceláři královské vyhotovuje listiny s podpisem »ad mandatum domini regis Johannes de Rabenstein prepositus Wissegradendis«. Listiny takové čtyři uvádí Schlesinger v Stadtbuch von Brüx pod čísly 356, 357, 359 a 360. Povšimnutí zasluhuje ta okolnost, že v žádné z těchto listin k svému jménu nepřičinil hodnosti kancléře království Českého, jíž se těšil jako probošt Vyšehradský.

různice mezi duchovenstvem obojího vyznání, jichž podrobností neznáme, ale povážlivost tušíme podle toho, že král sám nakvap přijel v této příčině do Prahy (Tomek VII, 83). V letech 1465—1468 meškal Jan z Rabšteina v cizině, jak z Dialogu jasně vysvítá. Že vrací se z Říma, praví na počátku výslovně, že pak obcoval tam s kruhy nejvyššími, o tom svědčí výrok papeže Pavla II., který prý na vlastní uši slyšel: »ex tribus unum necessario fiendum, vel fidem catholicam destrui oportere vel Georgium expellendum vel bonum catholicum futurum« (vyd. Bachm. str. 382), jakož neméně přiznání (str. 400), že několikrát již papeže krajností ústně varoval. Do Čech vrátil se probošt Jan již v letě r. 1468; nebo již 6. září t. r. posílá z Prachatic, města kapitoly Vyšehradské, mistra Mikuláše, služebníka svého, k Janovi z Rožmberka, a mimo to ještě ve třech jiných listech z konce toho roku činí se zmínka o něm jako o přítomném (Archiv VII, 359, 365 a n.). Snahy jeho prostředkovací neutuchly delším pobytem v Římě, nýbrž nabyly z bližšího poznání papežského dvora a zámyslů jeho jakož ze studií humanistických, jimž upřímně byl oddán, nové jaré síly a konečně výrazu tak výmluvného, jaký se nám jeví v jediném jeho díle, proslulém Dialogu latinském, který, jak Bachmann pravděpodobně usuzuje, na konci ledna r. 1469 v Prachaticích sepsal.[1] V Prachaticích obnovil ještě 5. června 1469 výsady městské listem, na němž podepsán s plným titulem takto: »Johannes dominus de Rabenstein, Wyssegradensis prepositus, regni Bohemie cancellarius supremus, sedis apostolice protonotarius et referendarius, doctor.«[2] Jakkoli v zuřivé válce občanské co nejdéle hleděl neutrality nejen šetřiti, nýbrž, jak Dialog svědčí, důmyslně hájiti, přec vida nezbytí zajisté s těžkým srdcem konečně jako katolický prelát přidal se k straně krále Matiáše. Při ní setrval i po smrti krále Jiřího, přebývaje střídavě při dvoře Matiášově a na zámku svém Prachatickém (Archiv V, 319 a 345). Ještě r. 1473 konal od krále Matiáše poselství do Slezska, odkudž vraceje se zajat byl od Čechů na Moravě. Vyplacen byv od krále 4000 zl. (Frind IV, 158), zemřel brzy potom (18. list. 1473) v Budíně.

Tentoť jest zkrátka životní běh muže, který se nám sepsáním znamenitého díla, o němž nyní promluvíme, nevšedně zavděčil. Dílo to má zevní formu dopisu adressovaného italskému učiteli Janu Grassovi,[3] ale této formy šetřeno jen na počátku a konci, an celý dlouhý vnitřek jest dialog čtyř osob, hájících nábožensko-politického stanoviska svého v nastalé válce občanské za krále Jiřího. Obojí forma tato zřejmě upomíná na humanistické toho způsobu plody, na př. Eneášův Pentalogus de rebus ecclesiae et imperii,[4] na téhož list ku kardinálu Carvajalovi z r. 1451 (vyd. cit. čís. 130), na dialog Troesterův svrchu dotčený a j. v. Celý spis má tendenci po výtce apologetickou: spisovatel hledí obhájiti neutrálního stanoviska, jež vůči bratrovražednému boji zaujímá, naproti těm,

[1] Bachmann, Bemerkungen str. 16–18.

[2] Archiv III, 577. Apoštolským protonotářem a referendářem stal se patrně nedávno teprv v Římě, ale doktorem práv nejspíše již dříve v l. 1454—56.

[3] V rotulích lektorů Bononských (vyd. od Dallariho r. 1888) z těchto let objevují se jen Mikuláš, Kašpar a Antonius de Grassis, Jana jsme nenašli.

[4] Vyd. v Pezově Thesaurus anecdot. IV, 610.

kteří sobecké zámysly své rouškou horlivosti náboženské zastírajíce nezřízeným vášním bezuzdně hověli a vlast i národ hubili. Zástupcem a mluvčím slepých horlivců takových v Dialogu jest sám náčelník strany katolické Zdeněk Konopištský, ani druzí účastníci rozmluvy, Vilém z Rábí, mistr Strakonický Jan ze Švamberka a nejvíce Jan z Rabšteina sám, stojíce sic vesměs na půdě pravověrné, hlásí se k zásadám mírného narovnání vzniklých protiv. Jakkoli celý Dialog jest pramenem historickým nad míru cenným, poněvadž spisovatel pohybuje se veskrz na půdě skutečnosti, nemůže býti úmysl náš po této stránce jej rozbírati: nám zde hleděti jest pouze k zevní formě jeho a k těm momentům vnitřní opravdovosti, jimiž se jeví býti dílem mistrným spisovatele, který ztráviv mnohá leta života svého ve společnosti mužů moderním duchem humanistickým nadšených, urputnosti středověkých názorů stejně dává výhost jako ledabylé formě dialektiky scholastické.[1] Protiva tato vyniká zvlášť citelně a makavě, čteme-li, přečetše dílo naše, na př. traktát vrstevníka Hilaria contra perfidiam aliquorum Bohemorum (vyd. v Štrasburku r. 1485). Kdybychom ani k té okolnosti důležité a Rabšteinem zvlášť a několikrát důrazně opětované, poněvadž se za ní skrývá slabost obecně lidská, nechtěli hleděti, že totižto vzplálý požár války náboženské založen byl škodnou jiskrou zájmů sobeckých, a kdybychom Zdeňkovi vše to zapírajícímu a jen zájmy náboženské na odiv stavějícímu dali za pravdu, jeví se rozmluva naše jako veliké *hádání středního věku s věkem novým.* Avšak zdroj názorů novověkých, jichž hlasatelem jest auktor sám, byť vycházely porůznu z úst přátel jeho svrchu uvedených, jest velice uměle zastřen doklady a citáty na první pohled i se stanoviska přísně církevního bezzávadnými, ale, hledíme-li k jádru celého sporu, podle přísných náuk církve tehdejších jsou zajisté názory tyto přímo revoluční. Není sic Rabštein první, který tresť jich vysloviti a hájiti se odvážil, ale tak mistrně pérem nehájil jich zajisté před ním nikdo, komu ještě na tom záleželo, aby ve společnosti církve katolické zůstal. Názory tyto, nyní všade platnost mající, týkají se napřed přísného oddělení moci církevní od světské, potom šíření náuk křesťanských beze všeho násilí mírným způsobem poučování a domlouvání. Názory ty, ať hledáme původ jejich kdekolivěk, ano v samé bibli, znamenají přec jen přímý návrat k starověké humanitě,[2] která znova pučeti počala ve XIV. věku v Italii a v polovici věku následujícího vydala u nás to ovoce, jemuž se v dialogu probošta Vyšehradského tolik obdivujeme. Návrat pak tento jest od středověkých zásad, jež vrchu dosahují ve slovech Zdeňkových: »summum ius est pontifex summus«,

[1] Bachmann (Bemerkungen 21) zove Dialog »ein kleines Kunstwerk in seiner Art«. Cena jeho vynikla by zajisté ještě více kdybychom jej měli v zápise správném; neboť i lepší rukopis, jehož se držel Bachmann, a tudíž i text jím vydaný oplývá chybami hojnými. Dříve byl vydal jej Max Jordan v přílohách svého díla: Das Königthum Georgs von Poděbrad; Palacký pak přeložil velkou část jeho na konci 2. sv. IV. dílu svých dějin.

[2] Zde budiž poznamenáno, že názory staroklassicismu mnohem méně jsou protivny ethice písem svatých, zejmena Nového zákona, než náukám křesťanství středověkého Proto smluviti se mohli mnozí humanisté se zásadami biblického křesťanství, se středověkým křesťanstvím leda ti, jimž na náboženství vůbec nic nezáleželo, nebo kteří z klassicismu přijali jen bezduché pozlátko

dále »apud Romanum pontificem est pro ratione voluntas«, a konečně »humanitas nulla est ostendenda illis, qui humanitate se indignos ostendunt«. Názory ty vyvrátil probošt Jan v Dialogu svém důvody sic vybranými ze zbrojnice církevní samé, ale pobádán a nadšen zajisté duchem humanity zcela moderním.

K této podstatě humanistického operatu svého přičinil auktor vzácnou ušlechtilost mysli, jež stavíc naproti bezohledné a kruté svéhlavosti Zdeňkově horoucí lásku k ubohé vlasti mile dojímá každého, kdo otupiv v duši osten sobectví jí jest aspoň poněkud schopen. V této příčině vyniká zvlášť delší řeč Rabšteinova na str. 392 vydání Bachmannova. Jan připomenuv příklad ctnosti té starořímský klassifikuje případně spojence proti králi Jiřímu. Několika vznešenějším vyčítá opatrně, že mají rozum vášněmi zastřený (intellectus obfucatus); druzí pošedše ze stavů nižších a opovržených neumějí prý oceniti sladkosti kvetoucí vlasti, nýbrž čeho domoci by se nemohli ve vlasti pokojné, toho domáhají se ve zbouřené a zpustošené; třetí konečně, sousedé nejbližší, odjakživa Čechy by nejraději utopili v hlubokosti mořské, i nestarají se, pokud u nás zaujímají místa, než o tučnou kuchyni. »Nostra autem alia longe condicio est« — mluví auktor dále — »Nos hic geniti, educati parentum in sepulchris, que a nobis crebro conspiciuntur tumulando, non omnino pauperes, degeneres, ignavi aut ignobiles, non passionibus victi nec colirio malo obliniti, quin possimus discernere verum, patriam distrahi, enervari, corrumpi, incendio, latrociniis, moneta iniqua et falsa destrui non est quomodo nobis pacienter ferre consulamus.« Kdo by neobtěžoval si srovnati místo toto na př s listem XIX Manualníku Korandova, v němž také vyjádřen zármutek vlastenecké duše nad pohromami téže bratrovražedné války, shledal by zajisté v té příčině velký rozdíl mezi názory středověkými a humanistickými i rouchem těchto a oněch. Těch pak, od nichž nevlastenecká jednota Zelenohorská očekávala pomoci v úzkostech svých, necení probošt Jan draho. Vizmež zejmena vrchol neskonalého opovržení naproti císaři Fridrichovi, který jest vyjádřen těmito zároveň velmi vtipnými slovy (vyd. cit. str. 378): »Romanorum imperator seu induperator nondum, sencio, excitus est; patres sui conscript' semper circumscribi bello et armis a vilissimis eciam latrunculis consueverunt.«

Ačkoli Dialog není napsán latinou Ciceronskou, vnější ozdoby roucha humanistického všade jsou patrny. Auktor, který moderní stanovisko vědění svého hned na počátku přísně odlučuje od ostatních rozmluvy účastníků, již prý »secundum patrie consuetudines eruditi et prudentes appellabantur«, cituje průběhem rozmlouvání Cicerona, Ovidia, Platona, Horatia, Pythagoru, Anaxagoru, Diodora, Aristotela, Flavia Josefa, vedle nich ale též Athanasia, Accursia a Sigiberta; zmiňuje se o hrdinství Marka Regula a Decia; připomíná dobytí Sagunta, Říma, Babylona, Jerusalema a desetiletou válku Trojskou. Avšak nikoli tyto citáty ani jazyk nedodávají spisu Rabšteinovu rázu humanistického, nýbrž duch novověkých názorů, jehož i v nepatrnostech lze jest postihnouti. Tak již na samém počátku vykládá Jan, že proto do vlasti se vrací, aby život zde trávil »cum litterali felici ocio«. Takový život jest prý mu nejmilejší. A na konci blahoslaví Grassa a italskou jeho družinu, »quibus et ocium litterale et

gloria honosque ex virtutibus sciencie ac benedicta [1] achademia obtingit«. Život vědám zasvěcený a sláva odtud čerpaná to pak jsou pojmy rázovitě humanistické, s nimiž ve všech spisech toho druhu nesčíslněkrát se setkáváme.

Než my shledáváme v Dialogu Rabšteinově ještě jednu pozoruhodnou stránku, které z historiků nikdo, ani vydavatel nejnovější si nevšimnul, která však podle zdání našeho k vystoupení proboštа Jana právě takovému, jaké ve spise se jeví, značně přičinila. Stránka tato ušlechtilou povahu Rabšteinovu poněkud sice zatemňuje, avšak nic více než slabost obecně lidská, jež i nejslovutnějších smrtelníků bývá údělem, tak jako ryzí kov v přírodě všade s truskami smíšen se nachází. Jest to poněkud oprávněná pýcha po italsku vzdělaného učence a, jak se podobá, uražená samolibost urozeného preláta, jež v Dialogu vzkypěla naproti plebejským duchovním hodnostářům katolické strany v Čechách, kteří podle úsudku Rabšteinova neměli takového vzdělání jako on, a přec u katolických pánů jednoty Zelenohorské většímu vlivu se těšili než on. Samu sobě dává auktor vysvědčení ústy Zdeňkovými (vyd. str. 391): »Magnum tempus vite tue in litteris consumpsisti,« ústy pak Viléma z Rábí stěžuje si, že »nonnullos floccipendende auctoritatis apostatas — homines trium litterarum non more Terencii sed nostro more loquendi ignaros pro summis iurisconsultis habeamus« (str. 367), i vytýká jednotníkům, že se spoléhají na lidi, »quorum nec labra non solum in fonte caballino sed nec in fonte prophetarum, agiographorum historie sancte aut pontificii iuris doctrine probata sunt« (str. 368). Urozený Jan z Rabšteina navrátil se z Italie poprvé r. 1457 jako doktor práva církevního, podruhé r. 1468 jako papežský protonotář a referendář, i směl právem očekávati, že dostane se mu ve vlasti hodnosti rodu a vzdělání jeho přiměřené. Zatím nejspíš jako přívrženec krále Jiřího, a poněvadž nebyl by býval nástrojem tak podajným v rukou velmožných pánů, zůstal odbyt malomocným proboštstvím Vyšehradským, ana katolická strana hleděla ve všem ku kapitole hradské, jež vládu duchovní v Čechách administrovala. Ký div, že jsa si vědom způsobilosti své probošt Jan křivdu ponížení takového těžce snášel? A vida, kterak vybíráni jsou opět a opět ke správě věcí duchovních a k rozličným poselstvím lidé méně způsobilí a k žádosti jednotníků dosazováni za administratory arcibiskupství,[2] spatřoval věc katolickou v nebezpečí. Tři takové podle jeho mínění nezpůsobilé osoby jmenuje Rabštein v Dialogu jménem, Eliáše faráře Jindřichohradeckého, převora kláštera Ostrovského sv. Dobrotivé Mauricia a bratra Jana z Kadaně;[3] ano ani zemřelého nedávno náhle admini-

[1] Rukopisy mají »bene docta«. Že by tu míněna byla Římská literární sodalita Pomponia Leta, která právě r. 1468 trpké pronásledování od papeže Pavla II. zakoušela, nepodobá se. Ostatně srovn. Voigt, Wiederbelebung II, 239.

[2] Dialogu str. 369: Idcirco e plebe ignaros, inglorios vel nomine doctoris solum gloriantes eligitis, quibus ad vestras preces, ad vestram, ut ita dicam, astutam et fallacem subornacionem vestris illis deceptus sponsionibus presul summus provinciam hanc curandam dat. — Et quoniam homines gravitate preditos non accipitis, ideo causam vestram auctoritate redditis spoliatam.

[3] (Str. 371) Helias vester non tantum Carmelites propheta sed illustris alborum Premonstratensium monachorum apostata, cui ad vestras preces totius ordinis istius summa ob eius singularem stoliditatem commissa fuit. (Str. 376.) Quid ille tuus plus quam doctor

stratora Hilaria neušetřil, i nazývá jej potupně »ignarus Pragensis decanus«, a dokládá o všech konečně, že neváží dohromady za jednoho jediného doktora.[1]

Zkoumali jsme hodnotu příkrého odsudku toho, ale shledali, že jest jen poněkud správný, zejména jen pokud vážiti bychom chtěli nové idey humanistické, které již tenkrát též v suchopar právnictví působiti počínaly. Ideám těm rozuměl děkan Hilarius Litoměřický ovšem velmi málo, jak svědčí spisy jeho, z nichž bychom téměř ani neuhodli, že auktor meškal kdysi na studiích v Italii.[2] Tak cituje s jakýms zalíbením v slavnostním kázaní r. 1467 v Plzni[3] tyto nechutné verše nebožtíka kanovníka Pražského Jana Zúla, jež tento rozstonav se ze špatného piva Plzeňského, složil »more tragedo«, jak přidává řečník:

Civitas famosa, Nova Plzna vocitata,
Temperie dulcis aëris pratisque refulget,
Undique amenis circumseptis gratulatur,
Cibis vitalibus frequentibus ipsa fovetur.
Sed pestifer amarus in ea decoquitur potus,
Qui silicem gignit, vesicam renes(que) constringit.

Jen jeden názor humanistů, po středním věku zděděný ovšem a velmi rozšířený, utkvěl Hilariovi v paměti z pouti italské, že totiž mimo spisy latinské vše ostatní písemnictví jest barbarské. Názor ten vyjádřil, maje hádku o přijímání svátosti oltářní v duplice proti Korandovi, která nachází se v rukopise Klementinském XI. C. 8 na l. 274,[4] těmito zajímavými slovy: Causaris michi, Venceslae, quod latine tibi responsum dederim, et insulsos nec bene conditos cibos apposuerim; et tamen litteras meas ad plenum intelligere subintelligeris, cum apostolum de lingwis allegas, quia iam faucibus infirmis ciborum saporem tam plane discernis. Sed scito, quod latina lingwa scripsi et scribo plurima, non quod non intelligas sicut ille, qui falso tibi augurem pro aucupe interpretatus est, sed ut noveris fontem scienciarum latina lingwa proditum et parum sapiencie aput barbaras oras absque latina. Neque glorior, quod latine tibi responderim, sed quod barbarus sim, aliquid latine lingwe quamquam vix apud elementa cognosco, imitatus condicionem tuam, cum te sciam eciam scolas latinas non sclawas frequentasse. Neque non gaudeo, quod Bohemus

---

apostatarum Helias, quid prior inbenignus Sancte Benigne, quid frater Johannes Cadanensis aliorumque nullius auctoritatis hominum turba fecerit, credo non omnium assensu intercessisse. — O Eliášovi srovn. Tomkova Dějepisu Prahy VII, 140 a 173.

[1] (Str. 388). Nec probabit vester, quem vos veluti deum colebatis, Hilarius ignarus Pragensis decanus, iam perquam subita morte absumptus aut omnis tuorum iurisconsultorum turba, quibus bene fausteque consultum foret, si unum doctorem valere possent.

[2] Tam nepobyl ovšem dlouho, správna-li zpráva Frindova IV, 56, že již r. 1453 stal se kanovníkem; neboť 6. května 1451 byl ještě na universitě Pražské (L D II, 43). V Bononii koupil si rukopis nyní kapitolní (Schulte čís. 16), ale v matrice národa germánského jména jeho nečteme. Zdá se, že v Italii jen se potuloval a k apostasii připravoval.

[3] Kázaní to vydal Millauer r. 1820 v Praze z rukopisu kláštera Oseckého. Rukopis ten má nápis »Historia civitatis Plznensis« zcela správně, i jest v ni kázaní Hilariovo jen vetkáno, ana první část historie pochází od jiného auktora.

[4] Srovn. Korandův Manualník mnou vyd. str. XXI a 187—202.

sum, sed veneror litteras, et sapienciam apud nostros karacteres, nisi forte in alto translatam, non legi. Nam etsi ausim, epistola hec tua wlgaris aut ex latino venit, aut in eo concepta et hanc wlgarem enixa est.« K tomu připomínáme, že skutečně český list Korandův oplývá latinismy.

V disputaci pak, kterou měl Hilarius před králem Jiřím r. 1465 a sám potom vypsal,[1] zmiňuje se o známém humanistovi Vavřinci Vallovi, jehož slávou celá Italie tenkrát se ozývala, těmito nedouka hodnými slovy: »Erat quidam Laurentius Valla in Florentia, qui dicebat beatum Hieronymum male transtulisse de greco in latinum bibliam et evangelia.«[2] K těmto tedy a takovým zpozdilostem Hilariovým hledíce musíme uznati odsudek Rabšteinův správným, ale jinak nemůžeme neviděti v příkrém vystoupení auktorově proti plebejskému apostatovi a tudíž tím horlivějšímu obránci katolické strany zároveň trochu uražené samolibosti urozeného preláta.

Již v úvodu k rozpravě této připomenuli jsme, že prvními a nejvytrvalejšími hlasateli nových náuk humanistických byli písaři rozličných kanceláří, jakož vůbec známo jest, že vnější forma každé novoty — v příčině naší jest to vkusnější stilistika — všade nejprve ujímá se. Po italských kancelářích následovala kancelář císařská, za níž také královská česká dosti statečně kráčela v před za krále Jiřího, majíc v čele Prokopa z Rabšteina a za čas proslulého právníka Řehoře Heimburského po boku.[3] Ani kancelář mocného a bohatého rodu Rožmberského, který z bouří válečných XV. stol. málem by byl urval pro sebe samostatnost knížecí, nové modě snah humanistických neuzavírala se. Udržujíc neustále styky s dvorem papežským, s králi Fridrichem, Matiášem a j., potřebovala i ona obratných stilistů, kteří ovšem podle vzorů písařů cizích musili se říditi, a tudíž novomodní stilistice humanistické brzy přivykali. Také písaři tito za příkladem rovných sobě v kanceláři Fridrichově slídili namnoze při zaměstnání svém po prebendách duchovních, byli-li klerikové; nebyli-li, po zisku hmotném, kdykoli se událo a štědrost nebo podpora pánů byla na snadě. Dva písaře Rožmberské již jsme poznali, doktora Václava z Krumlova, jenž potom administratorem arcibiskupství se stal, a jiného písaře Václava, který na přímluvu kardinála Eneáše r. 1457 obdržel jakés kanovnictví. Vůbec jest hodno povšimnutí, že od r. 1448 až do r. 1462 byla správa církve katolické v Čechách jaksi v rukou pánů Rožmberských; neboť v té době vystřídali se tři administratorové (Václav, Mikuláš a Jan) pošlí z Krumlova, hlavního sídla vladařů domu Rožmberského. Také bratří Rabšteinové, jak četné dopisy až posud v Archivu českém vydané dokazují (II, 436, III, 23, 42, 47, 50, 376),

[1] Vydal ji v Praze r. 1775 Ben. V. Strahl.

[2] Naráží se tu na spis Vavřincův »De collatione Novi Testamenti«, v němž obsažena kritika textu vulgáty, sv. Jeronyma nikde se nedotýkající. Dílo to nepovstalo bez vědomí rozhodujících kruhů církevních. Srovn. řeč Vahlenovu v Almanachu Vídeňské akademie r. 1864 na str. 208—212.

[3] Humanisticky silně přibarvenou apologii krále Jiřího, kterou sepsal Řehoř r. 1467, viz v Palackého Beiträge str. 647. Z jeho péra vyplynul také zajisté list Jiřího ke králi Matiášovi daný 28. července 1466, který reminiscencemi klassickými vyniká. Srovn. Prochaska, Comment. str. 229.)

po mnohá leta Rožmberkům bývali služebni; i není bez důvodu domnění, že probošt Jan, touže po otěžích vlády duchovní v Čechách, na pomoc rodu toho se spoléhal, když však zvítězila strana radikální Zdeňkova naproti mírnější Rožmberské, že spolu též pro toto zhrzení zaujal i on probošt i Jan z Rožmberka a snad i biskup Jošt Vratislavský naproti králi Jiřímu[1] toho stanoviska, které naznačeno v Dialogu Rabšteinově a v jednání i spisích biskupa Jošta také poněkud zračí se.

A ještě třetího Václava nacházíme r. 1469 v kanceláři Rožmberské. Pocházel také z Krumlova, ale nabyv zboží pozemkového stal se panoší, i psal se potom Václav z Rovného.[2] Kancléřem Rožmberským stal se teprv okolo r. 1475. Také tento písařík přináleží poněkud k učňům humanistickým kruhu Eneášova v Čechách, ač nevydal plodů toho směru vlastních, nýbrž jen přepisováním a studováním humanistických děl cizích zálibu svou v té příčině osvědčoval. Eneáše sotva as poznal osobně, než jen prostřednictvím starších soudruhů k náukám jeho hleděl se přivinouti. Ale dařilo se mu při tom nehrubě, jak se jeví ve dvou kodexích Klementinských, jež Václav z Krumlova napsal a, jak se podobá, s jinými mnohými knihami klášteru nějakému[3] odkázal. Rukopisy tyto a jiné opatřoval tímto věnovacím distichem:

Author constructe domus en me legat amicis:
Grates nunc habeo, Vencesilae, pias.

V prvním z rukopisů výše dotčených, v tom, který jest sign. I. E. 40, jest zapsána vlastní rukou Václavovou na posledním místě komedie Lionarda Bruna Aretského »Poliscena« (roz. Polyxena) s hojnými glossami písařovými, z nichž některé jsou české. Jest to nezralý ještě plod mladého humanisty, jenž jako státní kancléř Florentský r. 1444 zemřel. Na plod ten v Italii brzy zapomněli, ale za Alpami u takových humanistických adeptů, jimž frivolnost nového směru nejvíce imponovala, nacházel dlouho ještě obliby, jak svědčí nejen četné rukopisy ale i tisky jeho (na př. Lipské z r. 1500 a 1513).[4] Také našemu Václavovi líbila se komedie ta tak, že ji opatřil jakýms kommentářem, i upozorňoval na domnělé krásy její slohové na př. takto: Si lepidam latinitatis copiam gliscis nancisci, hunc passum solercia pervigili perlustra. Ale porozumění jeho vadila nedostatečná znalost latiny, kterou osvědčil zejmena výkladem perfidus = valde fidelis a genae = maxillae. Jak chatrné byly dále jeho vědomosti prosodické, dokázal veršovaným zakončením přepisu svého, jež celé zní takto:

---

[1] Zde poznamenáváme po Frindovi IV, 157, že Jan proboštem Vyšehradským se stal k návrhu Jiřího z Poděbrad.

[2] O něm a formuláři jeho listinném v bibliothéce Klementinské I. E. 40 viz zevrubnější zprávu od F. Tadry ve Věstníku kr. české spol. náuk třídy hist. 1890.

[3] Nejspíš Třeboňskému, jemuž darována od něho inkunabule Klementinské bibliothéky 41. A. 18 (Petrucci de Senis, Disputationes z r. 1488).

[4] Srovn. Voigt, Wiederbelebung II, 412. Že by od literárních historiků pod tituly »Calphurnia et Gurgulio« a »Graccus et Poliscene« uváděné komedie od této naší byly jiné, nelze připustiti.

Anno, quo gracia generi concessa humano,
Milleno simul quadringentenoque iuncto
Sexageno nono Nonas Juliique secundo
Finis comedie Leonardi quoque dicti
Aretini nunc est per Wenceslaumque scripte
In Crumlow opido Bohemicalique dicto.
Quare grates refero cunctipotentique trino
Simplicique deo, regnanti per secula Cristo,
Orthodoxe fidei fratres armis roborari.
Hos puto, qui non a Romana fide recessere,
At obedientes pontifici summo fuere.
Quisquis hoc scripto fruetur tempore cuncto,
Oret hic Ave sancte quoque virgini pro me,
Inclite Marie, poli quoque alme regine,
Que hunc una mecum faciat in ethere letum
Filii clarissimi serenum cernere wltum,
Ut tribus victis sevissimis inimicis,
Qui sunt antiquus serpens, fetida caro, mundus,
Judicis examen prestolemus sinceri. Amen.

V druhém kodexu I. G. 34, rukou Václava z Krumlova r. 1474 pořízeném, nacházejí se napřed některé listy Eneášovy, zejmena pokud k Čechám se víží, posléze jakýs pendant právě dotčené komedie Brunovy »Pamphilus«, báseň to erotická v distichách. Báseň tato, prosodicky dosti správná, jejíž úplný titul zní: Pamphili liber de amore inter Pamphilum et Galateam, bývá v rukopisích nejčastěji při Ovidiovi, i pochází podle Ebertova bibliografického slovníka od jakéhos Pamphila Mauriliana, zemřelého okolo r. 1300. Ubohému Václavovi zdála se asi klassickou jako následující v kodexu verše Alanovy de fortuna, které též přepsal. Kancléř Václav dosáhl vysokého věku, jsa živ ještě na počátku XVI. stol., tak že do doby humanismu českého pokročilejší poněkud zasáhl, jak svědčí list k němu neznámého data Bohuslavův z Lobkovic (Nova epist. appendix fol. 26), a konečně ještě jiný rukopis od něho částečně pořízený (v bibliothéce Klementinské sign. I. D. 3), v němž obsaženy některé plody Musy Bohuslavovy.[1]

* * *

Přehledše jednotlivé humanistické učně české, kteří přímo nebo nepřímo povzbuzení své od Eneáše Silvia přijali, pohleďme za chvíli ještě na apoštola nových idei samého, a pozorujme zvláště, jak vydatné a trvalé byly účinky působení jeho tímto směrem u nás. Pozorování to nevede k výsledkům právě skvělým. Pravého totiž osvícení humanistického, jak nutno vyznati, nedostalo se z mužů námi zde uvedených ani jednomu; neboť Jan z Rabšteina, který mezi nimi vynikl nejvíce, ačkoli formálně za vrstevníky italskými silně po-

[1] Srovn. můj článek v Čas. Mus. 1878, na str. 277.

kulhává, čerpal nového ducha v Italii ze zdroje samého, byť byl snad v mladších letech návodem bratrovým z nádoby ducha toho záalpské pozřel nějakou kapičku. Krom něho byli to vesměs pouzí dilettanti, kteří měli sice vůli dobrou, ale z nedostatku náležitého vyškolení síly nad míru slabé. Tohoto nedostatku nabývali mužové vzdělání žádostiví v druhé polovici XV. stol. čím dále tím jasnějšího povědomí, i ubírali se, jak kdo mohl, na učení do Italie zároveň již s tím úmyslem, aby vedle vzdělání odborného (nejčastěji právnického) opatřili si také vnější uhlazenost stilistiky moderní. Než o těchto poutnících jednati přináleží historikům doby humanismu pokročilejší, t. zv. doby Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic. Však pokročilejší doba ta spočívá na hrubých základech, jež humanismu celé střední Evropy vykopal Eneáš Silvius, a jemu patří zásluha tohoto apoštolství, jak chatrné koli byly u nás první jeho účinky. Uznávajíce vděčně, co uznáno býti musí, podotýkáme, že by účinky humanistického působení jeho zajisté bývaly byly utěšenější, kdyby byl Eneáš k národu našemu osvědčil také skutečnou humanitu. Maje on totiž ducha ke všem zjevům neobyčejným pozorného a chápavého počal sice záhy obdivovati se národu českému, který ve válkách husitských takovou neohroženost a sílu osvědčil, i vážil si zejmena též duševních jeho vloh a snah;[1] avšak obdiv ten, čím více on sám z humanismu se vyzouval a k vysokým hodnostem církevním připravoval, přecházel tím více v tajnou hrůzu před nezkrocenými kacíři, jež potírati hleděl, jak právě mohl. Touto výtkou nenarážíme nikterak na zrušení kompaktát a zdvižení války proti králi Jiřímu, nýbrž hledíce v rozpravě této pouze k stránce literární, narážíme na bohopusté pomluvy, jimiž ve spisech svých národ náš na mnohá století zostudil. Jest to zvlášť jeho historie česká, jež pomluvami a nepravdami vůbec oplývá přehojně, jak již na počátku XVI. věku ostře vytknul Václav Písecký,[2] a podrobně r. 1830 doložil, oceňuje historiky české, Palacký. Historie ta, napsaná moderním slohem humanistickým, bývala potom po mnohé věky zdrojem, ovšem velmi rmutným, o dějinách národa našeho nejen u sousedů ale i u nekritických našinců, již vad jejích nepozorujíce přede vším jiným na tom si zakládali, že Čechům stal se historiografem sám papež. Jak draho vykoupena byla malicherná sláva tato, jest nyní vůbec zjevno; i zůstává záhadno, více-li škody či užitku vzal národ náš z humanistického apoštolování Eneáše Silvia, i kdybychom k papežské činnosti jeho nechtěli míti zřetel. Chtěli-li bychom však přec hleděti také k této, musili bychom vůči známé retraktační jeho bulle (Pium accipite, Aeneam reicite!) — ovšem s výhradou — zachovati se zrovna naopak.

* * *

Na Moravě po smrti markraběte Jošta a kancléře jeho Ondřeje Třeboňského snahy humanistické poutuchly poněkud, jak svrchu jsme podotkli; ale v druhé polovici XV. stol. oživly opět přičiněním zvláště některých členů

---

[1] Poslyšmež jeho slova o kacířských Češích, která napsal Carvajalovi: Perfidum genus illud hominum hoc solum boni habet, quia litteras amat. (Vyd. Norimb. r. 1496 čís. 130.)
[2] Srovn. Čas Mus. 1876, str. 92.

vzácné rodiny Boskovické, mezi nimiž na prvním místě jmenovati sluší se biskupa Olomouckého Protasia z Boskovic (1457—1482). Tas Černohorský z Boskovic narodil se brzy po r. 1430.[1] Vychován byl, jak se zdá, v utrakvismu, neboť otec jeho Beneš podle zprávy Eneášovy teprv r. 1451 odřekl se kalicha následkem kázaní Kapistranových.[2] Tenkrát nalézal se mladý Tas nejspíše již na učení v Italii,[3] kam zároveň se schovancem biskupa Varadínského Jana Vítěze, slavným Janem Pannonským, poslán byl již as r. 1447. Jan Vítěz sám ztrávil byl mladá leta v Italii, i stal se po návratu svém sekretářem Jana Huňada, a dosedl pomocí jeho r. 1447 na biskupskou stolici Varadínskou. Králi Matiáši potom až skoro do smrti své byl nejen obratným kancléřem ale i nejpřednějším rádcem. Výtečný muž ten, pošlý z rodiny slovanské, jakož sám byl v Italii k novému ruchu humanistickému upřímně přilnul, tak v Uhrách stal se jeho nejmocnější záštitou; a jemu vlastně přísluší zásluha o všechen lesk zlaté doby Korvínské, který ode dvora Matiášova tak světle zářil, že ještě za našich dnů v paprscích jeho národ maďarský rád se vyhřívá. Konávaje ve službách mocných Huňadovců častá poselství do Čech a na Moravu přiměl zajisté pana Beneše Boskovského, aby syna Tasa zároveň se sestřencem jeho Janem poslal na studia do Italie. Zde záhy spojilo oba mladíky důvěrné přátelství, které nepřestává zračiti se i v potomních stycích vznešených hodnostářů. O Janovi, který později pod jménem »Janus Pannonius« stal se nejslavnějším básníkem latinským v Uhrách, víme určitě, že od r. 1447—1454 ztrávil na učení ve Ferraře u proslulého Guarina, potom odebral se na studia práv do Padovy: o našem Tasovi víme s jistotou jen tolik, že v městě posléze jmenovaném zároveň s Janem meškal;[4] avšak pozdější připomenutí společného učitele obou, humanisty Galeotta Marzia, že s Tasem čítával pilně různé klassiky, což mohlo slušně se díti jen ve škole Guarinově, nikoli na fakultě právnické v Padově, nabádá nás pokládati také Tasa mezi Ferrarské učně Guarinovy. Oba mladíci, navrátivše se domů, stali se biskupy, Tas v Olomouci r. 1457, Jan v Pětikostelích r. 1460, oba pod mocnou ochranou »společného otce« Jana Vítěze, biskupa Varadínského. Biskup Tas účastnil se horlivě života veřejného.[5] Již jako elekt r. 1458 byl svědkem tajné úmluvy krále Jiřího s papežskou stolicí, a po té druhého dne korunovace královské, načež podle zpráv Šemberových jmenován byl od krále kancléřem pro věci Moravské. Pro mírnou povahu, která mnoholetými studiemi klassickými vykrystalisovala se, král Jiří vážil si jeho tolik, že na installaci jeho v zimě r. 1460 zavítal sám i s královnou, potom používal služeb jeho v rozličných jednáních a poselstvích státních.

---

[1] V listech k Janu Pannonskému, o nichž řeč bude níže, naráží se na stejné stáří s adressátem, který narodil se r. 1434.

[2] Srovn. Šembera, Páni z Boskovic, 2. vyd., ve Vídni 1870, str. 62 (poznámku).

[3] Balbín (Boh. docta edid Ungar, II, 376) uvádí jej dříve r. 1446 studentem university Vídeňské.

[4] Nikoli v Pavii, jak Šembera podle mylné zprávy Augustina Olomouckého (Series episcoporum Olomucensium, ed. Richter 1831) se domnívá.

[5] Sekretářem jeho byl Ondřej z Jemnice, jejž uvádějí Acta nat. germ. univers. Bononiensis na r. 1451 prokuratorem ultramontánů v Bononii.

Než rozhovor o stránce té činnosti Tasovy přísluší dějinám politickým: my zde připomínáme jen krátce ještě, že biskup Tas králi Jiřímu v bouřích potomních zůstával věren až do té krajnosti, že musil býti konečně odnětím statků od papeže přinucen, aby se jeho zřekl a přistoupil k straně protivné r. 1467.[1] Zemřel pak výtečný tento muž r. 1482.

Se jménem Tasovým víží se čtyři listy, nedávno vydané,[2] jež napřed o bývalých jeho studiích humanistických v Italii, potom o pokračování v týchž na půdě domácí svědčí výmluvně. O těch jest nám zde zmíniti se zevrubněji. Všecky čtyři pocházejí z r. 1461, první od bývalého učitele Tasova Galeotta Marzia, druhý od Jana Pannonského, třetí a čtvrtý obsahují odpovědi našeho biskupa k oběma listům předcházejícím Po jaru r. 1461 zavítal totiž bludný humanista Marzio do Uher, aby navštívil bývalé své žáky, kteří, jak byl zvěděl, oba tučných prebend nabyli, a pohostinství i štědrosti jejich okusil. Nejprv zastavil se u biskupa Varadínského. Odtud zaslal našemu Tasovi list, v němž napřed se omlouvá, proč po tři leta mu nepsal, tak, že prý stále se chystal na cestu, maje úmysl navštíviti napřed biskupa Pětikostelského, potom vydati se na Moravu k němu, ale pořád všelijak byl zdržován. Nyní jest prý u biskupa Varadínského, který Tasa velmi vychvaluje, »laudat enim et linguae elimatae elocutionem et vitae integritatem et in agendis rebus solertiam et perspicacitatem; te semper patriae columen vocat«. Lichotivý pisatel těší se, že takovému muži býval učitelem, i připomíná: »Multa legimus, vidimus multa simul, et paucos auctores dimisimus intactos.« Konečně prosí biskupa, aby mu něco udělil, »ut monumentum et pignus amoris a te habeam«, poněvadž prý již »in mediocri fortuna« býval velmi štědrý, aby, až do Italie se vrátí, měl čím se pochlubiti. List tento v Abelových Analektech není datován. Než zatím došel našeho Tasa list někdejšího spolužáka, nyní biskupa Pětikostelského, daný v Budíně 26. března 1461, neobsažný sice, ale vzhledem k účelům našim pozoruhodný. Jan píše, že by rád s Tasem se setkal, aby »cum scolastici olim coniuncti fuerimus, aetas iam et dignitas maior (nos) redderet coniunctiores«; i děkuje mu za chválu sobě vzdanou před strýcem biskupem Varadínským. Vzdána byla chvála ta nepřítomnému patrně v letě r. 1460, když biskup Tas s Prokopem z Rabšteina vyslán byl na smlouvy s králem uherským.[3] K oběma těmto dopisům odpovídá biskup Olomoucký dvěma listy, danými 17. dubna téhož roku. Marziovi osvědčuje svou vděčnost těmito slovy: »Tenet me enim vulgata illa sententia, diis, parentibus ac praeceptoribus aequale reddi non posse;« i slibuje, že mu dá »monumentum cum amoris pignore«, jen aby přišel k němu sám; nebude-li moci, aby vzkázal. Co by mu dal, přemýšleje neshledává leda zlato, jež prý Marziovi vždy bývalo milé. Na konci slibuje mu 100 zlatých (dukátů). List tento přiložen byl k listu zaslanému biskupu

[1] Za to dostalo se mu zasloužené důtky od opravdového přítele humanity, ač nikoli vyškoleného humanisty, pana Ctibora Tovačovského z Cimburka, v letě téhož roku, která obsažena ve dvou listech otištěných v Archivu českém IV, 141—146

[2] Analecta ad historiam renascentium in Hungaria litteratum spectantia. Edidit Eug. Abel. Budapestini et Lipsiae 1880. Listy naše čtou se tam na str. 90—92.

[3] Palackého Dějiny, 2. vyd. IV, 2, 134.

Pětikostelskému. Tomu oznamuje pisatel napřed, že dostal list jeho 1. dubna po poslu kastellana Trenčínského, k němuž když odpovídati se chystal, došel prý ho rozkaz královský, aby s jinými byl poslem ku sjednání smluv s králem uherským »in Bro. Nonis Aprilibus«.[1] Nepsal tedy Janovi doufaje, že jej cestou někde stihne; což když se neudálo, píše mu list tento. Kterak prý sám toužebně si přál sjíti se s Janem, dosvědčiti může »pater communis Varadinensis«, jehož důtklivě prosil, aby přičinil se o to, by Jan byl někdy poslem královým do Čech. »Deus igitur optimus« — praví dále pisatel — »qui nos aetate dignitateque pares fecit, te virtute praetulit, amoremque hunc [2] mentibus nostris infudit, conservare dignetur pro honore ecclesiae suae.« Dále vyslovuje biskup Tas tuto prosbu: »Si habes Elegantiolas Laurentii Vallae cum Invectivis in Poggium, quas mihi Patavii accomodaveras, cum aliquo certo cursore aut alio (sic) transmitte.« Konečně má Jan poprositi kancléře biskupa jménem Tasovým, »ut casum meum, qui mihi est cum legato imperatoris, reverendissimo meo legato declaret ac supplicet: si ultra ea, quae hactenus in me facta sunt, quis temptare vellet, ut se mihi defensorem paret. Velant enim nomine culpam inobedientam mihi ascribentes, res tamen animorum alia non est praeter eam, qua culpor amicitiae regum inservisse.« Poslední tato (u Abela zajisté nesprávně vyjádřená) prosba dokazuje, že již tenkrát osočován byl náš biskup pro svou příchylnost ke králi Jiřímu.

Z celého listu Tasova posléze rozebraného nejvíce nás zajímá prosba za opětné půjčení Vallových Elegancií a Invektiv, poněvadž dobře se shoduje se skutkem odjinud dosvědčeným, že biskup náš v prázdných chvílích zabýval se také studiem klassické latiny. Podle zprávy totižto E. Horkého [3] zbylo po něm (pohříchu nevíme ani kde) rukopisné dílo grammatické o jazyku latinském, v němž prý kráčí v šlépějích Vallových. Od něho nejspíše prý také složeny jsou verše, jež v čele díla se čtou (ale zajisté nesprávně) takto:

Nunc postquam Manes defunctus Valla petivit,
Non audet Pluto verba latina loqui;
Nunc etiam coeli Jupiter miseratus forte fuisset,
Censorem linguae timuit ipse suae.

Další zpráva Horkého, že biskup Tas uvedl na Moravu knihotisk r. 1466, a že tisknouti tam počal Konrad Baumgarten, spočívá na nějakém omylu; neboť první kniha na Moravě (v Brně totiž) vytištěna teprv roku 1486, tedy čtvrtého roku po smrti biskupa Tasa (jest to latinská Agenda kostela Olomouckého); Konrad Baumgarten pak tisknouti počal teprv r. 1499 ve Vratislavi. Jednotliví Moravané pěstovali ovšem již dříve, ale jen v cizině, nové toto umění, jak svědčí proslulý Matěj Olomoucký (Mathias de Olomuntz, Mathias Mo-

[1] Tak vytisknouti dal Abel. Jaké místo tu míněno a jaké smlouvy, nemohli jsme vypátrati.
[2] Tak u Abela. Snad má býti: amorem hunc, quem . . .
[3] V Hormayerově Archivu na r. 1819 nalézá se obšírný životopis biskupa Tasa. Místo, o něž nám jde, čte se na str. 462.

ravus zvaný), který od r. 1474 v rozličných městech italských umění tiskařské provozoval.[1]

»Tajné« umění toto souvisí tolikeronásob nejen s šířením osvěty vůbec, ale i s pokroky humanismu zvlášť, že ve všech spisech o tomto jednajících připomíná se zevrubněji i ono. A děje se tak právem. Nebo bez tiskařství byl by nový ruch duševní vzbuzený horlivějším studiem děl staroklassických, buď potuchl záhy opět, aneb, nebylo-li to více možná, šíření jeho dělo by se bylo krokem hlemýždím, tak že dlouho ještě netěšili bychom se tomu jeho ovoci, jež s povděkem nyní požíváme. My na tomto místě nemíníme psáti žádný zbytečný panegyrikus božského daru toho, ani konečně, poněvadž to přináleží době následující, o výrobcích jeho na půdě českého humanismu promlouvati: zde budiž nám dovoleno pouze v širší známost uvésti nedávno učiněný objev, který s prvními počátky knihotisku těsně souvisí, a jednoho rodáka našeho se dotýká.

Lonského roku (1890) vydal abbé Requin v Paříži nákladem Picardovým neúhledný ale velezajímavý spisek o 20 stránkách s titulem: L'imprimerie à Avignon en 1444, v němž po krátkém úvodu otiskuje z archivu Avenionského čerpaných 6 právních listin, týkajících se veskrz jakéhos Prokopa Waldvogla, jakožto učitele a provozovatele umění tiskařského v Avenioně v letech 1444—1446. Tento Prokop nazývá se tam Procopius Valdfoghel de civitate Praguensi aurifaber (de Braganciis, de Bragansis, de Brageensis, argenterius diocesis Praguensis), habitator Avenionis. Requin neuměl doložiti původu jeho nijak. My shledali jsme podle Tomkových Základů místopisu Pražského, že jakýs Georius Waltfogel r. 1393 koupil a r. 1395 opět prodal dům čís. 314 na Novém městě; týž pak provozuje řemeslo nožířské, držel v letech 1400 až 1411 dům čís. 156 v Starém městě Pražském. Dům posléze uvedený zkonfiskován mu, když byl v bouři husitské od něho sběhl, a prodán roku 1427 od obce jakožto »domus olim Georii Waltfogl« jakémus Pšeničkovi. Onoho Jiříka syn nebo blízký příbuzný byl zajisté Prokop Waldvogel z Prahy, obyvatel Avenionský, jehož týkají se listiny od Requina objevené a vydané. Obsah jejich jest krátce tento. Za peníze a jiné výhody vyučuje Prokop jiné osoby umění, nazvanému »ars scribendi artificialiter«, vchází ve spolek s jinými k jeho provozování, dodává patřičné k němu nástroje, zastavuje náčiní to v čas potřeby zasvěcencům, a vybavuje je opět. Jeden ze společníků vystupuje ze spolku a odevzdává náčiní Waldvoglovi přijav odškodnění v penězích. Vždy však zavazují se společníci k největší mlčelivosti o tajném umění. Umění to není arci v listinách vylíčeno podrobně, ale vysvítá z nich mnohem jasněji než z akt známého procesu Štrasburského Gutenbergova, že tu míněno tištění literami pohyblivými (48 latinských literek železných, tolikéž cínových, dvě abecedy ocelové — majuskule a minuskule se připomínají). Umění to vyznačeno jako lehké a výnosné (artem ... esse facilem, possibilem et utilem laborare volenti et diligenti eam), i zavazuje Waldvogel své druhy slibem, že nevyzradí tajemství

[1] Elwert, Geschichte des Bücherdruckes in Mähren v VI. díle spisů společnosti vlastenecké na Moravě.

toho v místě, kde by sám se zdržoval, ani v jeho okolí. Dziatzko (ve své recensi spisku Requinova v Centralblatt f. Bibliothekswesen 1890 str. 248) myslí, že Prokop naučil se umění tomu ve Štrasburku od Gutenberga, který tam 1434—1445 meškal, jak známý process s Dritzenovými dědici svědčí.[1] Ačkoli z akt processu toho, jež Linde obšírně vykládá, vychází na jevo, že šlo tu o pouhou fabrikaci zrcadel, přec mluví se tu též tajemně o jiném ještě umění Gutenbergově, jemuž za zvýšený plat měli býti vyučováni soudruzi. Dziatzko domnívá se, že Gutenberg již před r. 1440 v Štrasburku tiskl, i doufá, že najde se ještě spojitost Waldvogla s ním. Že by Waldvogel byl vynálezcem, nepřipouštějí ani Requin ani Dziatzko, konstatujíce pouze, že objevem tím vsut Avignon v popředí měst, v nichž tiskařství vzniklo, a divíce se pokročilosti tiskařské techniky Waldvoglovy. My nemůžeme jim odporovati, spokojujíce se zjištěným faktem, že při samé kolébce umění toho stál muž v Praze narozený, ačkoli původem svým patrně nebyl příslušník národa našeho. Soudíce takto nemůžeme na konec nevytknouti té podivuhodné náhody, že po staletí šířené u nás báji, že vynálezce tisku byl Čech aneb po delší dobu v Čechách obýval,[2] dostalo se takto obměněného podkladu historického.

* * *

Na konci druhého oddělení této rozpravy naší jest nám pohlednouti ještě také na přední ústav kulturní národa českého, universitu Pražskou, i zkoumati, jakého útulku moderní studia humanistická nalézti mohla a skutečně nalezla i zde. Nový duch studií staroklassických, jak svrchu již podotčeno, z kruhů úředního vzdělanstva středověkého, myslím z kruhů universitních ani nevyšel, ani v kruzích těch po klášternicku ustrojených zvláštní podpory dlouho nedocházel. Bylť to ústavy po výtce církevní. Nejrychleji ještě přizpůsobily se mu university italské, jsouce vlastně spíše školy odborné než povšechné (studia generalia), a majíce stálejší a od vrchností místních, jež hleděly při tom k prospěchům obecním, lépe ano namnoze skvěle placené učitelstvo než university středoevropské, na nichž větším dílem vyučovati bývalo bakalářům a mistrům nejmladším, nejméně zkušeným, kteří nuznému stavu svému v kolejích rádi dávali výhost, jakmile jinde dost malá naděje lepšího opatření jim pokynula. Nejhůře snad opatřena byla v příčině hmotné tenkrát universita Karlova. Statky jednotlivých kolejí v dobách válečných rozzastaveny, rozprodány, zpustošeny, tak že po celé století členům kolejí zápasiti bylo s bídou, jak četné jejich nářky a dovolávání se pomoci svědčí. Ze všech čtyř fakult bývalých zbyla pak jediná artistická, a ta ještě často v XV. věku byla na shasnutí. Proto nebudiž přijata s podivením zpráva, že slušnějšího a trvalejšího za-

[1] Srovn. Antonius von der Linde, Geschichte der Erfindung d. Buchdruckerkunst, Berlin 1886 4°, 3 sv. Pragmatické dějiny jsou ve svazku třetím.

[2] První vyslovil domnění to, že Gutenberg pošel z Kutné Hory, na základě ústní výpovědi kronikáře Kuthena Tomáš Mitis v Bohuslai Hasišteynii Farrago poematum, Pragae 1570 na str. 319. Naposled hájil souvislosti Gutenberga s Čechami K. Vinařický ve Květech r. 1845, kterýžto článek vydal o 2 leta později v Bruselu jazykem francouzským Carro.

stoupení novým studiím humanistickým dostalo se na universitě Pražské ze všech středověkých nejposléze, až totižto v XVI. století.

Avšak vedle hmotné bídy k malému úspěchu nových studií na universitě Pražské přičinily ještě také pohnutky vnitřní. Počínajíce druhý oddíl rozpravy již ukázali jsme, kterak humanismus vůbec snáze vnikal v kruhy orthodoxní než v kruhy katolictví odporné, poněvadž prvější bezstarostněji tudíž snášelivěji se měly k jeho pozastřeným intencím posledním, než zejmena míti se mohly a měly náboženské strany v Čechách, z nichž nejčetnější kališníci povýšili dokonce universitu Pražskou na sbor ve věcech víry a správy církevní v Čechách přímo rozhodující.[1] Odtud akademie Pražská, sklesši na fakultu jedinou a majíc zastupovati všecky a theologickou zvláště, ještě mnohem více o výklad písem svatých starati se musila než prve, a tudíž mnohem menší pozornost mohla věnovati náukám novým, než připouštělo samo ústrojí jejích zastaralých statut. Že za těchto poměrů vnějších i vnitřních nemohlo símě náuk novou osvětu zahajujících na universitě Pražské dlouho vzcházeti, nesmí nás naplňovati podivením; naopak spíše tomu jest se podiviti, že navzdor četným překážkám takovým na vyprahlém skalisku tom ob čas objevují se bylinky k humanistické Floře náležité již okolo polovice XV. věku.

Avšak byly to pouhé jarní sněženky, jež úpalem fanatismu náboženského stejně hynuly jako mrazem scholastické ztrnulosti, která jak jinde též na universitě Pražské měla kořeny velice hluboké. Staletých kořenů těch, ač již poněkud nahnilých, dobývati bylo velmi nesnadno u nás jako jinde; i přispívala k tomu pramálo přitažlivost blízkých příkladů, jež jednotliví mistři Pražští jinde poznati aspoň mohli. Ovšem commercium vědecké university naší s jinými universitami tenkrát nebylo valné. Shledáváme podle Akt děkanských v letech 1442—1467 na universitě Pražské toliko 11 mistrů, kteří akademických hodností dobyli si také na universitách cizích, totiž 4 ve Vídni, 3 v Bononii, 2 v Padově, 1 ve Ferraře a 1 v Paříži; potom všech všade 24 mistrů cizích v Praze působících. Že by některému buď z těchto cizinců neb z oněch našinců v humanismu zvlášť se bylo zalíbilo, neshledáváme, ani při pověstném mistru tří universit (Padovské, Bononské, Vídeňské) Pavlu Žídkovi. Však nejvíce ke konečnému obratu přispěla venkoncem satira, sarkasmus a invektiva; nebo ze všech pak, jichž možná na vyvrácení zastaralého mínění nebo bludu nějakého prospěšně užiti, ostří posměchu vyvrací nejbezpečněji a nejtrvaleji. Starý system vyučovací na universitách vždy býval terčem úsměšků humanistů před i za Alpami; vždy a všade oni posmívali se auktoritě Aristotelově, jehož prý zpozdilí protivníci jejich ani neznají, barbarským výrazům slohovým, hrubé a neotesané latině, neplodné dialektice, zkrouceným sofismatům a pošetilým disputacím.[2] Ani v Praze nebylo zajisté jinak. Kterak se mistři Pražští proti invektivám druhu posléze dotčeného dlouho a dosti vytrvale bránili, o tom

[1] Avšak toto povýšení university Pražské není tak ojedinělé, jak by se mohlo zdáti; neboť v XV. stol, kdy za příčinou častých koncilií, k nimž university vysílaly své zástupce, nejvyšší správa církevní vůbec byla více zdemokratisována, zaujímaly i jinde korporace ty vedle hierarchie místo velice závažné.

[2] Voigt, Wiederbelebung II, 458.

svědčí zachovaná nám v rukopise studijní knihovny Olomoucké I, VII, 13[1] řeč M. Duchka Mělnického, kterou promluvil 25. list. 1476 k nově nastupujícímu rektoru M. Řehořovi Pražskému. Z ní vynímáme tato zajímavá slova: »Incidisti, magnanime rector, in hec infausta et nimium luctuosa tempora, in quibus universitatem nostram malivolorum rubiginosa pectora ac dirisionis felle manancia precordia undiquaque damnant, contemnunt et immanissima protervitate aspernantur, respuunt insuper et inexpiabili temeritate nihili faciunt ac perditissima audacia impudenter lacerant. O vesanam levitatem, o temeritatem non ferendam, o impudenciam manifestam! Quis hos furibundos nebulones cum audierit, equo animo sustineat? Quis tam bono stomacho, ut non nauseat, cum improbos detractores et spurcissimos hosce conviciatores latrare audiat? Deus bone, tamdiune tua paciencia in his scelestissimis viris obdormies, tamdiu sines eos impunitos, ut semper impunita stulticia gaudeant? Verum enim vero vindictam tibi servasti retribuesque. Sed hoc illi viderint etc.« Že se nářky tyto vztahují k výtkám universitám tenkrát obecně sice činěným, ale zejmena od humanistů a přátel jejich poslým, o tom nelze pochybovati.[2]

Ačkoli proti jízlivým a hrubým druhdy útokům smělých novotářů, kteří ostatně z počátku zvláště u nás ani důkladností vědění nějakého nevynikali, nýbrž spíše všemi hrůzami dilettantismu vážnější pozorovatele odpuzovali, mistři Pražští podle sil svých se bránili, přec leccos i oni od bezejmenných soupeřů svých bezděky pochycovali.[3] Jest to především modernější t. j. správnější fraseologie latinských zápisků v knize děkanské, která nás ledakde překvapuje a jakoby ranní zoře nové doby humanistické po dlouhé noci suchoparu scholastického mile dojímá. Zápisky ty dotýkají se politických událostí současných, i počínají se r. 1453 (Liber decanorum II, 47), kdy zapsána ještě velmi úsečně zpráva o korunování mladého krále Ladislava. Obšírněji, ale přec ještě jen po kronikářsku zaznamenána následující korunovace krále Jiřího a královny Johanny r. 1458 (L D II, 59). Naproti těmto krátkým zprávám historickým pozoru hoden jest zápis, který do Akt vložil děkan zvolený na zimu roku 1468, M. Václav z Chrudimě, o válce krále Jiřího a v něm zvlášť chvalořeč na knížete Viktorina, tenkrát od Uhrů zajatého (L D II, 102—114).[4] Zápis ten nejen

[1] Rukopis (codex mixtus), psaný od neznámého písaře v letech 1476—1480 v Litoměřicích, obsahuje také řeč inaugurační nového rektora M. Řehoře

[2] Kdož by, čta tyto nářky nevzpomněl na výtky, jež vysokému učení Pražskému ještě r. 1509 učiniti se odvážil sám děkan fakulty artistické M. Václav Písecký, a které obsaženy jsou ve slovech: studium risu et probris dignum, vanitatis arguendum, parvitatis insimulandum, saeva negligentiae tyrannis srovn. Čas. Mus. 1876 str. 89). A proti spravedlivým výtkám těmto ještě tenkrát hájiti učení Pražského si troufal nástupce V. Píseckého Candidus. Také ke konečnému vítězství humanismu hledíce, zvolati smíme: Tantae molis erat!

[3] Vzhledem k svrchu uvedeným nářkům Duchkovým nemůže býti pochybno, že také u nás v dobách oněch toulali se stěhovaví humanisté — sit venia verbo — rázu Petra Ludera, hledajíce obživy vyučováním dětí soukromým. Ti k novému učení jedva přičichnuvše a více vynikajíce planým křiklounstvím než skutečným věděním běžnou paedagogikou ovšem povrhovali a representantům jejím na universitě hlučně se posmívali. (Srov. Wattenbachův spisek: Peter Luder, Karlsruhe 1869.)

[4] Václav z Chrudimě stal se bakalářem r. 1459 a mistrem r. 1462, »pro cuius honore illustrissimus princeps dom dom Victorinus grande convivium tamquam alter rex Asuerus

oddanost a vřelou lásku ke králi a králevici dýše, ale i vytříbenějším slohem a četnými narážkami klassickými (na Minoa a Lykurga, Scipiona, Lepida, Achilla, Catona, Xenokrata, Attilia Regula, Luculla, Alexandra, Aristida, Caesara, Nestora) nad historickou prosu souvěkou pěkně vyniká. Příbuzného rázu zápisky kratší a delší pokračují v knize až do r. 1484, kdy děkan M. Viktorin Kornel z Chrudimě poznamenati neopominul, že další zapisování událostí politických krom universitních »decreto publico« bylo zakázáno.[1]

Zápisky tyto prohlíželi jsme též, abychom, možná-li, nabyli žádoucího dokladu a vysvětlení ke zprávě, kterou nám ovšem až v XVI. stol. zaznamenal sekretář krále Vladislava Jan Šlechta ze Všehrd, a která zní takto:[2] »Scripsi diebus superioribus carmina quaedam in nonnullorum eruditorum virorum patriae nostrae tumulos, qui mihi, dum fata sinebant, singulari amicitiae nexu devincti fuerant; imprimis vero in M. Gregorii Pragensis tumulum, sub quo ego praeceptore et duce tyrocinii rudimenta in bonis litteris feci. *Primus enim in academia Pragensi Virgilii libros cum explanatione Servii grammatici legere ausus fuit una cum nonnullis libris aliorum autorum ex iis studiis, quae humanitatis vocitantur.*« Na této totiž zprávě muže na slovo vzatého, o jehož subjektivní hodnověrnosti nemáme proč pochybovati, zakládá se sláva M. Řehoře Pražského, i odtud považuje se on ve všech literárních dějinách posavadních za arciotce humanismu v Čechách.[3] Máme-li na zřeteli universitu Pražskou, můžeme uznati slávu primátu toho celkem správnou; jinak rozpravou touto ukázáno tuším s dostatek, že v Čechách již před M. Řehořem přátel nových náuk bylo více. Že by pak mezi všemi jimi mistr náš zvlášť vynikl, o tom ani v Aktech děkanských z let 1466—67 a 1470—71, kdy jemu bylo tam zapisovati, ani v inaugurační jeho řeči rektorské z r. 1476, zachované v rukopise Olomouckém, není žádoucího dokladu; naopak slova M. Duchka Mělnického svrchu uvedená, jež sotva pronesena byla proti mysli nového rektora, zdají se přímo odporovati běžnému mínění, že M. Řehoř byl zvláštní příznivec novot humanistických, které zajisté tenkrát (t. j. r. 1476) již také v síně universitní počínaly vtírati se třeba zatím podloudně. Odpor tento vyrovnáme tuším slušně tak, že napřed působení Řehořovo směrem od Šlechty líčeným položíme na sám konec života mistrova, v léta 80á XV. stol., kdy čtení jeho poslouchal zpravodaj, potom na působení to pohledneme zrakem méně předpojatým, než pohlížel na ně Šlechta sám, když po 30 letech ode smrti Řehořovy o něm zprávu podával. Z následujících úvah vyjde na jevo, kterak vyrovnání odporu toho si představujeme.

---

splendide reverendis magistris et dominis licenciatis lautissime praeparavit« (L D II, 80). Václav tento, o němž žádné další zmínky v Aktech není, býval nejspíše dřív učitelem mladých pánů z Poděbrad, ovšem nikoli nejmladšího Hynka, jehož učitelem byl M. Martin z Rokycan (srvn. Jirečkovu Hymnologii str 40).

[1] Avšak r. 1491 počal děkan Matěj z Pelhřimova pojednou »iuxta statuta« zapisovati rozličné události znova (L D II, 166).

[2] Boh. Hasisteinii Farrago poematum, ed. Th. Mitis, Pragae 1570 str. 372. Jest to list Šlechty k M. Petru Píseckému.

[3] Také pisatel rozpravy této v krátkém pojednání svém, které pod titulem »Humanismus v Čechách« v Čas. Mus. 1870 vyšlo, běžného mínění toho se přidržel.

Šlechta byl ve studiích vůbec [1] a humanistických zvlášť vždy jen dilettant, i připadají studia jeho humanistická vlastně v leta 1495—1505, jež jako sekretář ztrávil v královské kanceláři v Budíně. Zde stýkati se mu bylo s muži humanisticky vyspělejšími, kteří větším dílem na studiích meškali byli v Italii, a tím zajisté nemálo se honosili. Nebudiž nám tedy divno, že po tolika letech i našemu Šlechtovi, který byl zatím od kollegů mnohému se přiučil, zdálo se působení někdejšího učitele M. Řehoře vydatnějším, než snad bylo opravdu, a že zdání tomu zvláště proto též dal výraz vzletnější, aby mladého mistra Petra Píseckého k humanistickým studiím spíše povzbudil, jako byl povzbuzoval někdy krajana jeho Václava.[2] Pokud však jde o výraz: »M. Řehoř první odvážil se čísti na universitě Pražské Virgilia a některé jiné klassiky«, nebudiž ani ten ceněn výše, než náleží. Jistá znalost literatury starořímské bývala na universitách středověkých vždy domovem; i nacházíme na př. již v universitních řečech Husových [3] citáty z Vergilia, Ovidia, Horatia. Jiné doklady znalosti té jsou tyto. Jakýs Matěj z Jehnědna příjmením Škorně (bakalář r. 1416) vypůjčil si r. 1449 z knihovny koleje národa českého Vergilia »pro aliis duobus voluminibus eandem materiem continentibus et hoc ad tempus vite sue tantum«, jak stojí na přídeští téhož rukopisu z IX. stol., nyní v bibliothéce kapitoly Pražské chovaného. [4] Týž bakalář Matěj, o němž ničeho více nevíme, měl rukopis Makrobia z XII. století, který nyní jest též v kapitolní knihovně.[5] Dále vyčítají se ve zlomkovitém rejstříku nejstarším knih koleje Karlovy z konce XIV. stol. tyto staroklassické spisy: Cicero de senectute, Cicero de amicicia, Valerius Maximus, Macrobius, Sallustius, Ovidius, exposicio Oracii (nejspíše scholia Acrona a Porphyria); a známo, že vzácný rukopis Klementinský, obsahující díla obou Pliniů, již na konci XIV. stol. knihovně universitní přináležel.[6] V obšírnějším pak katalogu knih university Pražské, který z rukopisu Roudnického vydal nedávno Loserth [7] a do první polovice XV. stol. klade, uveden mimo jiné klassiky dokonce Homer dvakrát (ovšem nejspíše t. zv. Epitome Iliados Pindara Thebského ve středním věku rozšířená, nebo některý z četných překladů latinských vesměs zlomkovitých, o jaké několik čelnějších humanistů italských se zdarem různým se bylo pokoušelo).[8] Že by rukopisná tato díla literatury starořímské byla ležela bez upotřebení v bibliothéce universitní, tomu nevěřili bychom zajisté ani, kdyby nebylo svrchu dotčeného bakaláře Matěje, který vypůjčuje si rukopis Vergilia starší a dva jiné patrně mladší dávaje zaň v zástavu, *kdyby to nemusilo býti pověděno žertem*, konal by byl takřka kritická studia textová. Ale moderních studií filologických arci nekonali ti, kteří čtením

[1] Na universitě Pražské nedosáhl ani mistrovství, než jen bakalářství roku 1484 (L D II, 154).
[2] Srovn. Čas. Mus. 1876 str. 87.
[3] Vyd. od Höflera v Scriptores rer. Husit. II, 95 a násl.
[4] Kelle, Die klassischen Handschriften in Prager Bibliotheken, str. 7.
[5] Kelle, l. c. str. 30.
[6] Hanslik, Gesch. u. Beschr. der Prager Universitätsbibliothek, str. 18.
[7] Mittheilungen d. Inst. f. österr. Gesch. sv. XI. (1890), str. 301.
[8] Srovn. Voigt, Wiederbelebung II, 192 a násl.

klassiků zde uvedených se zabývali ať soukromě nebo veřejně, nýbrž jim byly to pouze cvičebnice grammatické a rhetorické; a v tomto smyslu zajisté jediné náležitém rozuměti musíme zprávě jinak ctihodného Šlechty, že M. Řehoř první odvážil se čísti Vergilia a jiné klassiky. Touž odvahu osvědčili na př. na universitě Vídeňské již okolo polovice XV. stol. astronomové Jiří Peurbach (četl r. 1454 a 1460 o Aeneidě, 1456 o Juvenalovi, 1458 o Horatiovi) a Regiomontan (četl o Ciceronově spise de senectute, o Terentiovi a Lukanovi).[1]

Nikoli tedy ducha humanistického nepřinesl M. Řehoř Pražský na universitu Karlovu, toho neshledáváme určitých stop žádných, a nevíme odkud, nýbrž jen cvičebnice správnější latiny uměl v posledních letech učitelství svého žákům vyhledati, zanechav Doctrinale Alexandrovo de Villadei a čítaje na utvrzení posluchačů svých místo něho Vergilia a jiné klassiky. Jest sice i v tom zásluha jakás, ale že by k tomu v letech 80ých XV. stol., kdy potřeba správnější latiny již byla nezbytná, zapotřebí bývalo zvláštní odvahy, nezdá se nám, ale zdáti se mohlo po letech Šlechtovi, když také ducha staroklassicismu vlastním přičiněním z obcování s Budínskými humanisty si osvojil, a účinky tyto k působení někdejšího učitele v mysli své přičlánkoval. Však také kromě něho jediný M. Viktorin, strýc jeho erbovní, mohl by poněkud slouti žákem Řehořovým, kdyby byl tento býval skutečným instauratorem humanismu na universitě Pražské, ale nehonosí se tím nikde; o jiných pak současnících, kteří by odtud lásku k náukám humanistickým byli čerpali, nic nám není povědomo. Tak vyložíme tušim a srovnáme správně odpor mezi mnohoslibnou zprávou Šlechtovou a nepatrnými celkem účinky působení Řehořova, a zakončíme zároveň poznámku o kvantitě i kvalitě účastenství university Pražské v nových studiích humanistických, když tato u nás se probouzela.

* * *

Rozprava naše o počátcích humanismu v Čechách dospěla konce. Skládá se ze dvou velice nestejných částí, z nichž v prvé kratší oceniti jsme se snažili působení arciotce humanismu Petrarky, pokud z daleké Italie některých mužů v Čechách se dotklo, ve druhé poněkud obšírnější vystopovati hleděli styků, jež měl nejúčinnější nových studií apoštol záalpský Eneáš Sylvius s četnými našinci, obývaje vlasti naší již blíže. Dvěma dobama těma tušim vhodně zavírají se počátkové humanismu v Čechách, ana doba třetí, jejímž representantem jest domorodec Bohuslav Hasišteinský z Lobkovic, neznačí více počátků, nýbrž značí již jaksi vrchol duševního toho ruchu ve vlasti naší, i vyžaduje na tom, kdo ji chce literárnohistoricky vystihnouti, příprav obsáhlejších a vylíčení zevrubnějšího. Snad pokusíme se později také o to. Zde zatím na omluvu otálení toho, a spíše ještě abychom nepatrnost podané v rozpravě naší látky nové vysvětlili, postěžovati si musíme na veliký nedostatek bibliografického přehledu rukopisných památek, v nichž látka ona jest ukryta.[2] Tento nedostatek i na

---

[1] Aschach, Gesch. d. Wiener Universität I, 353.

[2] Bylo na to již často žalováno a žalováno musí býti stále znova, že nemáme vědecky uspořádaných katalogů rukopisných sbírek českých a moravských, z nichž mohl by

pisatele rozpravy této doléhal citelně tak, že neostýchá se vyznati upřímně, že některé části práce své pokládati musí potud za problematické, pokud nedostatek onen odklizen nebude, celek pak že trpí hojnými mezerami, které vyplněny býti mohou jen také až vydány budou katalogy rukopisů českých všechny. Z téhož nedostatku vyplynula i jiná vada rozpravy této, chatrná pragmatičnost povšechného líčení, any mnohé osobnosti k celku přičlánkovány býti musily jaksi aforisticky. Vedle stěžejného nedostatku zde krátce dotčeného tísnila pisatele, jak několikrát poznamenal pod čarou, nemálo též nemožnost vyčerpání některých dát literárnohistorických ze samých pramenů již tiskem vydaných, poněvadž jich ani v Praze ani ve Vídni nebylo lze dobrati se. Než přes značné obtíže, vady a nedostatky tyto kojí se pisatel nadějí, že rozpravou svou k poznání počátků velezajímavé doby humanistické v Čechách aspoň poněkud přispěl.

historik literární i kulturní lehce čerpati a pohodlně vyčerpati potřebné k studiím svým prameny. Nedostatek ten cítíme tím bolestněji, čím hojněji v příčině té opatřeny jsou všechny téměř čelnější bibliothéky vůkol vlasti naší, z nichž mnohá honosí se katalogem rukopisů již podruhé sdělaným a vydaným: my pak, sedíce uprostřed značného bohatství po otcích zděděného, ani hrubě nevíme, co máme, ačkoli jinak duševním majetkem tím, kdyby byl náležitě sepsán, slušně mohli bychom před světem pochlubiti se na svůj i na všeho vzdělanstva okolního značný prospěch.

